

Horváthy Balázs

**A KERESKEDELMI VÉDELMI ESZKÖZÖK GLOBÁLIS ÉS
UNIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEI**

1. Bevezetés

A külkereskedelmi folyamatok befolyásolására az államok eredendően – a kereskedelmi kapcsolatok létezésétől kezdődően – rendelkeznek eszközökkel, melyek tipikus és legalapvetőbb formája a vám volt. Ezen eszközök egyfajta védelmi funkciót is eleve magukban foglaltak, de korábban a kitűzött célok tekintetében nem voltak kiforrottnak, elméletileg megalapozottnak tekinthetők. Alkalmazásuk szándéka mögött többnyire pusztán a kincstári bevételek biztosításának célkitűzése állt. Az ipari forradalommal és a közgazdaságtudomány fejlődésével párhuzamosan jelennek meg azon elméletek, melyek az államok védelmi eszközeinek alkalmazását a külkereskedelmi kapcsolatokban már teoretikusan is jól kimunkált és modellezett célokhoz kötik. Anélkül, hogy a dolgozatban később kifejtésre kerülő kérdéseknek részletesen elébe mennénk, illusztrációképpen a védelmi intézkedések hazai – igaz, elméleti igényűnek még korántsem tekinthető – kezdeteit idézhetjük fel. Ennek kapcsán nem mást, mint Kossuth Lajost említhetjük példaként, aki mindenek előtt Friedrich List protekcionista közgazdasági elméletét felhasználva az 1840-es években cikksorozatban¹ ismertette elképzelését a hazai védővámok bevezetésének szükségességéről. Kossuth szerint a hazai ipar megeremtése érdekében kifejezetten az angol importtal szemben kerüljenek bevezetésre védővámok, ugyanis e nélkül a hazai ipar felépítése kudarcra ítélt vállalkozás. Ennek oka, hogy a technikailag fejlett angol – szóhasználatával – „gyárművek” ellenében, melyek a gyarmati háttérhálózatukkal rendkívüli potenciált képviseltek, esélytelen lett volna egy kialakulóban lévő hazai „műipart” megerősíteni. Miután viszont a védővámok teljesítik feladatukat, vagyis azok árnyékában a hazai ipar megerősödik, már egyrészt fedezni fogja az akkor még importból származó belső szükségletek nagy részét, másfelől pedig eséllyel felveszi a versenyt az angol konkurenciával szemben.

Amennyiben Kossuth ma állna elő fenti elképzelésével, nyilvánvalóan olyan akadályokkal kellene szembesülnie, mint a globális külgazdasági jog szabályozása: elképzelése diszkriminatív és szelektív jellege miatt már eleve összeegyeztethetetlen lenne a GATT legalapvetőbb elvével. Viszont több

---

¹ A cikksorozat a első része, a *Vámszövetség* cím alatt a „Pesti Hírlap” 1842. évi 110. számában olvasható. Ezt követően még mintegy fél tucat írása jelent meg ezen témához kötődően a „Pesti Hírlap” hasábjain. Jelentős cikke még ebben a tárgyban a „Hetilap” 1846. 5. számában megjelent *Védvám vagy szabadkereskedés*.

mint másfél évszázad távlatából sem tűnik teljesen megalapozatlannak érvelése, mert egyfelől kereskedelmi védelmi intézkedések – meghatározott feltételek teljesítése mellett – ma is alkalmazhatóak. Másrészt pedig az általa felvetett konkrét célkitűzés, vagyis egy kialakuló ipar érdekében korlátozás bevezetése a GATT normái szerint fejlődő országok esetében kifejezetten megengedett, annak érdekében, hogy ezen országok képesek legyenek lemaradásukat behozni és a fejlett ipari államok gazdasági struktúrájához közeledni.

A fenti példák is jól szemléltetik, hogy e terület egyes aktuális problémáinak feltárása nem haszontalan feladat. A tárgyban megszületett doktori értekezést² alapul véve az alábbi tanulmányban – a felvezető jellegű elméleti és módszertani kérdéseket követően – a kereskedelem korlátozásának globális kérdéseire irányuló vizsgálatok összefoglalása áll, amit az Európai Unió védelmi eszközrendszerének általános jellemzése követ. A záró szakaszban a kutatás és az értekezés eredményeit, a vizsgálat során megfogalmazott főbb megállapításokat összegzem majd.

2. Elméleti és módszertani előkérdések

2.1. A kutatás célkitűzései

A PhD. kutatás és az értekezés *általános célkitűzése* volt, hogy az Európai Unió kereskedelempolitikájában központi szerepet betöltő külkereskedelmi védelmi intézkedések alaptípusait bemutassa. Céлом volt azonban, hogy ezen eszközöket ne önmagukban, hanem a *globális külgazdasági rendszer*³ kereteibe ágyazottan elemezzem. Fenti cél elérésére a dolgozat deduktív módon – az általánostól a különös felé haladva – a következő részkérdéseken keresztül tett kísérletet.

Az *első* kérdés, amely megválaszolásra várt, hogy a globális külgazdasági rendszer sajátosságának tekintett szabadság⁴ aktuális szintje mely tényezők

---

² HORVÁTHY B.: *Külkereskedelmi védelmi intézkedések a közösségi jogban.* (PhD. értekezés). Budapest: ELTE ÁJK Doktori Iskola, 2009. 326 p.

³ E fogalom a dolgozatban a következőkre utal: „rendszerként” értendő ebben a kontextusban *legáltalánosabban* a külgazdasági folyamatok komplex halmaza, mint összefüggő rendszer. Feltételezve egyben azt, hogy a rendszer elemeit nem csak azok egymásmellettsége jellemzi, hanem az elemeket kölcsönös viszonyok által meghatározott kapcsolat tartja egyben. Ezek a kapcsolatok különbözőképpen megragadhatók, számunkra a dolgozatban relevanciával a *globális külgazdasági normák* és a *lokális külgazdasági szabályokat* megtestesítő közösségi jog bírt.

⁴ Szükséges leszögezni, hogy a dolgozatban bevezetett és alkalmazott – a tartalmi ismertetően alább is definiált – „külgazdasági szabadság” pusztán *neutrális jellegű és deskriptív fogalom*. Ebből eredeztethetően élesen elválasztható attól, az elsősorban német tudományos elméletképzés talaján kialakult fogalomhasználattól, amely alkotmányos

együtthatásának eredményeképpen áll elő. Másképpen megfogalmazva: mely szempontok és megfontolások hatnak a szabadság kiteljesedése felé s így a külgazdasági folyamatok akadályainak lebontása irányába, valamint mindezzel ellentétesen, mely indokokkal alapozható meg korlátozások bevezetése. Ebből következő *második* kérdésként a dolgozat azt vizsgálta, hogyan alakul ki a szabadságot elősegítő és korlátozó tényezők összhangja, milyen módon tükröződik vissza az e tényezőkről kialakított kompromisszum a globális, illetve az azt implementáló lokális külgazdasági jogban⁵. A dolgozat *harmadik* kérdésfeltevése a globális és lokális szabályozási szint viszonyát egy konkrét összefüggésbe helyezi, a globális szintet képviselő Kereskedelmi Világszervezet, valamint az Európai Unió, mint a szempontunkból releváns lokalitást megtestesítő aktor kapcsolatát emeli az elemzés centrumába. Az ezt követő *negyedik* kérdés, hogy az Európai Unió lokális szintjén kialakított külgazdasági jog keretei milyen alapvető sajátosságokkal bírnak. Ez utóbbi voltaképpen a közös kereskedelempolitika vizsgálatát igényelte, és ezzel összefüggésben kellett leszűkíteni az elemzés tárgyát a közös kereskedelempolitika azon eszközeire, amelyeket a külkereskedelmi védelmi intézkedések alaptípusainak tekinthetünk. Legvégül az *ötödik* átfogó kérdés az eszközök munkadefiníciója által felölelt alaptípusok (TBR-intézkedés, általános védintézkedés, dömpingellenes, valamint a támogatott importtal szembeni eljárások) jellegére, anyagi jogi és eljárási jogi szabályainak sajátosságaira, valamint a gyakorlatuk problémáira irányult. Az alábbi tanulmány e kérdések súlypontjaira helyezi a hangsúlyt.

---

alapokból (tkp. a Grundgesetzből) vezeti le az „*Aussenhandelsfreiheit*” fogalmát, és azt *alkotmányos szabadságjogként normatív tartalommal* ruhazza fel. Ld. pl. utóbbi értelmezéshez: HOHMANN, H.: *Angemessene Außenhandelsfreiheit im Vergleich*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2002.

⁵ E tárgykör kapcsán szükséges megjegyezni, hogy a „globális külgazdasági jog” dolgozatban alkalmazott fogalmának „globális” megkülönböztető jegye pusztán csak arra a tényre utal, hogy e normák *földrajzi értelemben globális kiterjedésűek*, vagyis hogy a külgazdasági kapcsolatok korábban földrajzi szempontból sosem voltak annyira széles körűek, mint manapság a XXI. század elején. Ez alatt elsősorban azok a *multilaterális* GATT-WTO-normák értendők, melyek ma már a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogán belül - már csak mennyiségi szempontok alapján is - központi jelentőséggel bírnak. Mádl és Vékás ezt a *mennyiségi és minőségi változást* nevezi a „tények lázadásának”. Vörös e területet a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga közjogi feltételrendszeréhez kötődő külső keretnek tekinti. Utóbbi közjogi természetű normákat Martonyi is beleérti az általa használt *globális jog* fogalmába, amely tágabb értelmezése alapján magánjogi elemeket is magában foglal. Ld. MÁDL F. — VÉKÁS L.: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. 5. kiad. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. 22. és 172., valamint VÖRÖS I.: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. I. kötet. Budapest: Krim Bt., 2004. 70., valamint MARTONYI J.: *Globális jog, európai jog, magyar jog*, in *Ius Privatum – Ius Commune Europae. Liber Amicorum Studia Ferenc Mádl Dedicata*. Budapest: ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, 2001. 189-205.

2.2. A vizsgált tárgykör néhány sajátossága

A fent meghatározott kutatási cél és az egyes részkérdésekbe foglalt kutatási tárgy is ráirányítja a figyelmet e terület *összetett és tudományágakon átívelő jellegére*, ami a kutatás alapvető sajátosságaival, és a módszer megválasztásával kapcsolatban számos kérdést felvet. Nevezetesen, hogy a kutatás homlokterében álló problémák vizsgálhatók – e kizárólagosan a jogtudomány dimenziójában, vagy szükségesnek látszik – elsősorban gazdasági irányban – interdiszciplináris vizsgálódások lefolytatása is. Természetesen mindezen nehézségek összefüggenek a társadalomtudományi kutatások alapproblémájával, miszerint egy ágazati kutatás tárgya mindenképpen szelektív kell, hogy legyen, ami viszont – és ez a probléma lényege – magában hordozza a valóságtól való eltávolodásnak a veszélyét. A valóságban ugyanis nincsenek *csak jogi*, vagy *csak gazdasági* jelenségek. Azok a folyamatok, amiket a kutató vizsgál, komplex jelenségekhez köthetők, melyeknek lehetnek ugyan jogi és gazdasági (illetve szociológiai, politikatudományi stb.) aspektusai, azonban az egyik tudományág képviselője sem zárhatja el magát hermetikusan a többi ágazat alapfogalmaitól, megközelítési módjaitól és fontosabb eredményeitől. Mindemellett e probléma számbavételekor nem lehet megkerülni az olyan véleményeket sem, mint hogy példának okáért *Navratil Ákos* szerint a jogtudomány egyenesen alkalmatlan arra, hogy a gazdasági jelenségek magyarázatát megadja⁶.

Hatványozottan érvényesek a fenti problémák a dolgozat tárgyát képező eszközök esetében, ahol már a kategóriák és az alapfogalmak szintjén – pl. kereskedelempolitika, dömping, szubvenció stb. – is érezhető, hogy a jog nem maradhat teljes mértékben érintetlen a gazdaság megközelítéseitől, és fordítva. Az alapvető nehézség tehát – *Myrdal* által a gazdaság határterületei kapcsán használt érzékletes kifejezésével élve –, hogy a kutatás tárgya tulajdonképpen „tradicionális diszciplínák között húzódó senkiföldje”⁷. Vagy talán inkább egy olyan terület, amelyen többen csapnak össze „határvitákból” kifolyólag: a jog és a gazdaság egyaránt ott áll e jelenségek hátterében. Végeredményben *Moór Gyula* is hasonlóra utal, mikor hangsúlyozza, hogy a gazdaság és a jog interakciójának van egy olyan szegmense, ahol a gazdaság és a jog teljesen egybeolvad: „(..) gazdasági célok jogi és állami célokká válnak, a jog gazdasági tartalommal telik meg, a jogi tevékenység gazdasági

---

⁶ NAVRATIL Á.: *Jogász szemlélet a közgazdaságtanban*. in Emlékkönyv Kolosváry Bálint Dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1939. 331.

⁷ MYRDAL, G.: *Érték a társadalomtudományban*. Budapest: KJK, 1972. 133.

tevékenységgé válik s az állam gazdálkodik.”⁸ Az értekezésben vizsgált területeken tehát a jog mellett a háttérben mindig valamiféle gazdasági jellegű konfliktus, érdekelletét áll (pl. hazai termelőket érő károsodás *versus* az exportőr maga szempontjából gazdaságilag racionálisnak tűnő dömpingmagatartása stb.). A jog és gazdaság viszonya azonban a jog perspektívájából nézve, pontosabban *a jog gazdaságra gyakorolt hatásának* szemszögéből, nem pusztán ilyen egyoldalú kapcsolatot feltételez, mert jog nem csak megold, hanem ahogy arra *Sajó András* más összefüggésben rávilágít, maga is generál konfliktusokat a gazdaságban⁹. Ez hasonló megkülönböztetést jelent, mint amit *Moór Gyula* némileg egyszerűbben úgy fejezett ki, hogy a gazdaság és a jog okozatos kapcsolatban állnak egymással, és kapcsolódásuk kétféle okozatos érintkezésben képzelhető el: „(...) vagy segítik egymást, vagy akadályozzák egymás érvényesülését.”¹⁰ A kereskedelmi védelmi intézkedések alkalmazása magában hordozza a jog gazdaság irányában fennálló ilyesfajta „kétarcúságát”.

A probléma tehát adott, a kérdés, hogy ez miként befolyásolja a kutatás menetét. Előbbi szempontok ugyanis azonnal felvetik a *kutató kompetenciájának* dilemmáját is. Minthogy jelen sorok szerzője nem közgazdász, ez irányú ismeretei általános, mondhatni köznapi szinten mozognak, így a dolgozat elkészítése során nem egyszer kellett szembesülnie azzal a kérdéssel, hogy az egyes megállapítások során milyen mértékben támaszkodhat a közgazdaságtudomány, a külgazdaságtan, vagy esetlegesen más tudományágak szempontjaira. Mintegy e dilemma feloldásaként a dolgozat megpróbálja elkerülni, hogy a közös kereskedelempolitika mechanizmusának elemzését, az egyes védintézkedések értékelését *kizárólag* a közgazdaságtudomány argumentációs bázisára építse, vagyis elébe kíván menni annak, hogy a szereptévesztés kellemetlen helyzetébe kerüljön. Ezzel magyarázható, hogy a szerző álláspontja, illetve sokszor már eleve kiindulópontja is lényegesen eltér attól, ami adott esetben a külgazdaságtannal foglalkozó közgazdászok számára elfogadottnak számít. Példával megvilágítva: míg a közgazdászok többségének megközelítésében protekcionista lehet minden olyan eszköz, amely akár közvetlenül vagy közvetve a hazai piac védelmét tűzi ki célul, így *ab ovo* ennek minősül a GATT XIX. cikke szerinti korlátozási lehetőség is; addig a szerző értelmezésében az általános védintézkedés kapcsán csak akkor vethető fel a protekcionizmus „vádja”, ha azt a globális és/vagy lokális külgazdasági jog

---

⁸ MOÓR GY.: „*A gazdasági élet és a jogi rend*”, in KENÉZ B. — JUDIK J. — VARGA I.: Ünnepi dolgozatok Navratil Ákos születésének 60-ik és egyetemi tanári kinevezésének 30-ik évfordulója alkalmából. Budapest: Gergely R. Könyvkereskedés, 1935. 292.

⁹ SAJÓ A.: *Gazdaság és jog kapcsolata – jogelméleti szempontból*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989. 118.

¹⁰ MOÓR: i. m. 299.

szabályainak megsértésével fogadta el a Közösség. A különböző megközelítés persze indokolható egyszerűen azzal, hogy a jogtudomány és a közgazdaságtudomány tárgya eltér egymástól. Míg ugyanis a jogtudomány mindenképp előtte a gazdasági jelenségek mögött húzódó jogviszonyokat elemzi – így kíván tenni e PhD-értekezés is –, addig a közgazdaságtudomány elsősorban a gazdasági jelenségek anyagi alapjait (ld. pl. szükségletkielégítés stb.) vizsgálja.

Az, hogy a vizsgálat a jogtudomány centrumába helyezésével történt, nem jelenti a teljes szétválasztás elvének követését, minthogy az az említett szereptévesztéshez hasonlóan súlyos hibát jelentene. Ennélfogva a dolgozat ugyan nem vizsgálta részletekig menően a jog gazdasági hatásait, azonban a jelenségek jogi szempontú értékelésekor figyelembe vett külső tényezőként számos gazdasági megfontolást is. A követett elv így leginkább *Cooter és Ulen*, a jog gazdasági elemzésének területén folytatott interdiszciplináris kutatásokban manapság élen járó szerzők elképzeléséhez áll közel, miszerint a *közgazdaságtan a jog új szemléletét adja, amely a jog mélyebb megértését segítheti elő*¹¹. Vagyis a jogtudományon kívüli tudományágak (többnyire a közgazdaságtan) alapvető szempontjai egyfajta személetemódként jelentek meg a kutatás különböző szakaszaiban, amely így az adott jogviszonyok, azokhoz kapcsolódó jogintézmények céljának, működésének megértéséhez járult hozzá. Jelen sorok szerzőjének szándéka szerint e törekvés az alábbi összefoglaló tanulmányban is visszatükröződik.

3. A kereskedelem korlátozásának alapstruktúrája a globális külgazdasági jog szemszögéből

3.1. A külgazdasági rendszer szabadsága

Az alábbi tanulmány első szakasza az általánostól a különös felé haladva a globális külgazdasági rendszer szabadságát (röviden: *külgazdasági szabadság*) helyezi a vizsgálat fókuszába. Ennek keretében a cél annak felvázolása, hogy a globális külgazdasági rendszeren belül mely tényezők segítik elő a szabadság kiteljesedését, más szóval mely tényezők hatnak a korlátozások ellenében, illetve hogy ezzel szemben mely körülmények tehetik indokolttá a beavatkozást, vagyis a korlátozást. Ehelyütt a külgazdasági kapcsolatrendszer meghatározó faktorok közül csak azok helyeződnek a kutatás centrumába, amelyek az államok közötti külgazdasági kapcsolatok *normatív kereteinek homlokterében* állnak. Melyek azok a tényezők, amelyek a következőkben a vizsgálat tárgyát képezik?

---

¹¹ COOTER, R. — ULEN, TH.: *Jog és közgazdaságtan*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005. 22.

Az első tényező, amely objektív jelenségként járul hozzá a szabadság kiteljesedéséhez, a *globalizáció* folyamata. Ezen túlmenően szubjektív jellegű tényezőket vizsgálunk, így kitérünk a *gazdaságpolitika és kereskedelempolitika*, a *versenypolitika*, a *kül- és biztonságpolitika*, a *környezetvédelmi politika*, a *szociálpolitika*, a *fogyasztóvédelem-politika*, valamint a *kultúra-politika* hatásainak elemzésére a globális kereskedelmi jog körében. Más szóval azt kutatjuk, hogy e területekhez köthető megfontolások milyen módon befolyásolják a globális kereskedelem korlátaira vonatkozó jogi szabályozást.

3.2. A globalizáció objektív jellegű hatásai

a) A megfogalmazható hipotézis szerint a globalizáció olyan objektív jellegű folyamat, amely a külgazdaság szabadságának szintjét, a kereskedelmi korlátozások milyenségét és mértékét meghatározza. E fogalommal nap mint nap szembesülhetünk, de meghatározása már nehezebb feladatnak tűnik. A globalizáció jelentéstartománya kapcsán elkülöníthetjük a fogalom hétköznapi, vulgáris jellegű értelmezéseit. Ezek a sajtóban, a mindennapi kommunikációban megjelenő aktuális magyarázatok eleve meghatározottak attól függően, hogy a globalizáció fogalma milyen kontextusban és milyen céllal jelenik meg, más szóval hogy a fogalmat alkalmazó milyen pozícióból tekint a szinte közhelyszerűnek tűnő globalizáció kifejezésére. Így teljesen érthető, hogy más előjelű jelentéssel lesz felruházva, ha azt ama globalizációellenes csoportok tagjai használják, akik a „globális triád” (WTO, az IMF és a Világbank) ellen szerveznek rendszeresen tüntetéseket; és más jelentésárnyalat érezhető, ha a globális piacok pénzügyi és tőzsdei folyamatairól számol be egy a maga nemében vezető – mondhatnánk: globális – angol pénzügyi szaklap. Másként tekintenek a globalizációra a legfejlettebb államok kormányai, melyek e folyamatokban rejlő lehetőségeket ismerik fel, és más értelmezést nyer a globalizáció Afrika feltörekvő országainak vezetői nyelvezetében, akik sokszor érthető módon nem látnak benne mást, mint az országuk marginalizálását és egyfajta modern kori kolonizációt. A globalizáció e fajta felületes megközelítése azonban magában rejtí annak veszélyét, hogy a fogalom egy olyan közhelyes frázissá válik, mely a társadalommal kapcsolatos minden aktuális jelenség magyarázatával kapcsolatban szóba kerül.¹² E sekélyes publicisztikai jellegű megközelítések csak felületesen érzékeltetik, hogy habár „globális kapcsolatokról” végeredményben már a felfedezések kora óta beszélhetünk, de e globális

---

¹² Vagyis az globalizáció a mindent magyarázó „nagy ötlet”, amely választ ad az összes modern jelenségre a globális pénzügyi piacoktól kezdve az internetig bezárólag. ld. HELD, D. — MCGREW, A. — GOLDBLATT, D. — PERRATON, J.: *Global Transformations – Politics, Economics, and Culture*. Stanford, Stanford University Press, 1999. 1.

kapcsolatok második világháború utáni változata, maga a globalizáció folyamata minőségileg más jelentéseket hordoz magában. A vulgáris és felületes fogalom–meghatározáson túlmenően azonban az e témakört taglaló tetemes mennyiségű irodalom alapján jól elkülöníthetők a globalizáció tudományos megközelítésmódjai és tudományos fogalom–meghatározásai. E kísérletek arra engednek következtetni, hogy a globalizáció *komplex* és *hibrid* jellegű fogalommal (vagy inkább: fogalmakkal) ragadható meg.

b) *Komplexitása* arra vezethető vissza, hogy az elmúlt évtizedekben a globalizáció jelensége a társadalomtudományok majdhogynem minden ágának érdeklődését felkeltette. A globalizáció problémájának első felvetése a '60-as évekre tehető, de az első átfogóbb leírását a közgazdaságtudomány területén találjuk. A 2006-ban elhunyt *Theodore Levitt*, harvardi professzor elsőként járta körül 1983-ban publikált munkájában¹³ a gazdasági globalizáció jelenségét. Amerikai nagyvállalatok példáján keresztül vetítette előre, hogy a globális piacok kialakulásának előnyeit már nem a multinacionális vállalatok, hanem a globálisan gondolkodó gazdasági társaságok („global corporations”) élvezhetik igazán. Akkori megállapításainak lényege, hogy míg a multinacionális vállalatok határokon átnyúló struktúrái még minden esetben adottnak veszik a helyi piaci, gazdasági, jogi stb. körülmények közötti különbségeket, addig a globális vállalatok már nem állnak meg itt, hanem törekednek e különbségek felszámolására, az efféle határok átlépésére.¹⁴ Levitt gazdasági globalizációval foglalkozó munkáját követően a '80-as években már több más tudományág is átfogóbb képet próbált adni a globalizáció egyes részjelenségeiről, és az ezt követő időszak eredményeit alapul véve mára már több gondolati irányzatot is megkülönböztetnek a globalizációval foglalkozó irodalomban.¹⁵ Így *Held* nyomán megkülönböztethetők a hiperglobalizáció hívei („Hyperglobalizers”), a szkepticisták („Sceptics”), valamint az átmeneti álláspontokat képviselők („Transformationalists”). A hiperglobalizáció híveinek kiindulópontja, hogy a globalizációval egy olyan új korszak kezdődött, amelyben minden működésének a logikáját a globális piac törvényszerűségei határozzák meg. A szkeptikusok ezzel szemben a globalizációt inkább egy mítosznak tartják, miszerint az nem tekinthető egy mindenre kiterjedő folyamatnak; ennek példaként említik: a gyakorlatilag minden kontinensen terjedő regionalizációs törekvéseket; vagyis ez alapján

---

¹³ LEVITT, TH.: *The Globalization of Markets*. Harvard Business Review, 1983, Mai-June. A cikk később megjelent változatlan másodközlésben is, jelen sorok szerzőjének ez a szövegváltozat állt rendelkezésére, és az alábbi citációk e forrásra vonatkoznak. A másodközlés forrása: *The McKinsey Quarterly*, 1984 Summer, 2-20. Letölthető: <http://www.vuw.ac.nz/~caplabtb/m302w06/Levitt.pdf> (2009.11.30.)

¹⁴ LEVITT: i. m. 18.

¹⁵ Ld. ehhez: HELD — MCGREW — GOLDBLATT — PERRATON: i. m. 3.

célszerűbb inkább csak a világgazdaság nagyfokú integráltságáról beszélni. A harmadik, átmeneti álláspontnak tekinthető „közvetítő” vagy „transzformációs teória”, ha nem is hisz az egységesített, globális piacok mindenhatóságában, de a globalizációval egy valós, egyedi folyamatként számol, amely a társadalom különböző sajátosságait megváltoztatja, átalakítja. Látható viszont, hogy a más–más tudományági megközelítésben életre hívott elméletek problémafelvetései és válaszadásai, vagyis a globalizáció ágazati vizsgálata a jelenség jellegéből kifolyólag nem képes mindenre kiterjedő magyarázatot adni. Habár a globalizáció, mint jelenség komplex leírására még ma is csak kezdeti kísérletek láthatók, egyre gyakrabban tapasztalható viszont, hogy a globalizációhoz kötődő egyes kérdésekre (pl. globális környezetvédelmi problémák) megkísérelnek interdiszciplináris, vagy inkább: transzdiszciplináris jelleggel komplex, az ágazati eredményeket összegző válaszokat adni. *A globalizáció komplexitása tehát e jelenség transzdiszciplináris leírhatóságában nyilvánul meg.*

c) A globalizáció *hibrid, vagyis többtényezős* jellege abban tapintható ki, hogy fogalmának részévé olyan egymástól eltérő jellegű és minőségű jelenségek vonhatók, amelyek között látszólag pusztán kauzális kapcsolat áll fenn, azonban még ha e jelenségek némileg el is különíthetők oksági szempontból egymástól, csak azokból együttesen, egymással több irányban összefüggő viszonyukból képezhető le a globalizáció folyamata. Az egyszerű oksági kapcsolat helyett inkább az egyes részjelenségek között kölcsönös oksági viszonyt lehet megállapítani. Ezzel is magyarázható, hogy a különböző globalizáció–értelmezésekben fogalmi összetevőként megjelölt jelenségek egyes elméletekben úgy tűnik, mintha inkább oki, más elméletben viszont okozati pozíciót töltenének be. Az egyes mérvadó – itt most nem elemzett¹⁶ – elméleteket alapul véve a globalizáció többtényezős fogalmának definíciója a az értekezés a következőképpen fogalmazta meg. A globalizáció egy olyan folyamat, amely kitermeli saját – a globalizációt magát befolyásolni képes – globális közösségét (*globális hálózat*). Utóbbi

---

¹⁶ Ld. MALANCZUK, P.: *Globalization and the future role of sovereign states*, in WEISS, F. — DENTERS, E. (eds.): *International Economic Law with a Human Face*. Kluwer, The Hague et. a., 1998., MANGOLDT, H. V. — WEIZSÄCKER, C. F. V.: *Globalisierung, Bedeutung für Staat und Wirtschaft*. Köln: Wirtschaftsverlag Bachem, 1999., SNYDER, F.: *Governing Economic Globalisation: Global Legal Pluralism and European Law*. ELJ Vol. 5. No. 4. December 1999., NEDERVEEN PIETERSE, J.: *Neoliberal Globalization and the Washington Consensus*. in Shafiqul Huque, A. – Zafarullah, H.: *International Development Governance*. London: CRC Press, 2006., SAFRANSKI, R.: *Mennyi globalizációt bír el az ember?* Budapest: Európa, 2004., MAHMOUD, M. S. M.: *Mondialisation et Souveraineté de l'État*. JDI 1996/3. 611-662. , ELLWOOD, W.: *A globalizáció*. Budapest: HVG Kiadói Rt., 2003., SCHMIDT, H.: *A globalizáció*. Budapest: Európa, 1999., STIGLITZ, J. E.: *A globalizáció és visszasságai*. Budapest: Napvilág, 2003., BECK, U.: *Mi a globalizáció?* Szeged: Belvedere Meridionale, 2005.

működésének előfeltétele, hogy a határokon átnyúló termelési tényezők szabad áramlása biztosított legyen (*liberalizáció*). E hálózatok működésével párhuzamosan a területek feletti kapcsolatok megsokszorozódnak (*deterritorializáció*), a hálózat elemei közötti kohéziós hatások megerősödnek (*interdependencia*) és ezzel párhuzamosan tapasztalható, hogy a nemzetállamok beavatkozási lehetőségei, hatalmi esélyei beszűkülnek (*dezetatizáció*).

d) A globalizáció folyamata a fentiek alapján szempontunkból két fontos, egymással szorosan összefüggő következménnyel bír. Egyfelől az új hatalmi tényezők megjelenése, és e hatalmi tényezők hálózatokba rendeződése egyre inkább képessé teszi e hálózatokat, hogy befolyásolják a globális folyamatokat. Ezzel párhuzamosan viszont – ez a másik tényező – az állam fokozatosan csökkenő szerepének lehetünk tanúi. A dezetatizáció jelenti egyben azt is, hogy az állam a globális folyamatok alakításában, így adott esetben a globális külgazdasági keretrendszer determinálásában egyre „erőtlenebbül” képes csak részt venni. Az új hatalmi tényezők megjelenésének összetett – alapvetően gazdasági – okai vannak, melyek visszavezethetők egyrészt a világpiac kialakulására, a nemzeti piacok „internacionalizációjára” és az említett gazdasági globalizáció sajátosságaira. Az iménti felsorolás alapján is világosan látható, hogy az új hatalmi tényezők nem centrumokat hoznak létre, hanem hálózatot építenek fel. E hálózatokat nem pusztán privát aktorok alkotják, hanem az államhoz köthető alanyok is építőkövei lesznek valamilyen formában. E hálózatok hatalmi jellege abban mutatkozik meg leginkább, hogy a globális térben e csatornák határozzák meg az anyagi és humán erőforrások hatékony elosztását. E hálózatok mintegy lételeme a kölcsönös függőség, az interdependencia, mely illusztrálására az egyik legkézenfekvőbb példa az elmúlt évtizedekben megjelenő transznacionális vállalatok lehetnek. E vállalati struktúrák megjelenésével és a hálózatba épülésével párhuzamosan az áruk és szolgáltatások szoros egymásba fonódása is végbemegy, ami pedig önmagában elvezet az interdependenciához.¹⁷ Mindemellett a transznacionális vállalatok, mint e hálózatok részét képező aktorok koncentrációs törekvéseket is mutatnak, amelyek példának okáért az elmúlt évtizedekben szinte hullámszerűen több alkalommal végbemenő „fúziós lázban” volt kitapintható. A koncentráció látszólag az interdependencia ellen hatna, azonban ez inkább értelmezhető úgy, hogy a vállalatok közötti fúziók

---

¹⁷ Mellékesen megjegyezhető, hogy a globalizációval együtt járó jelenséget, a gazdasági interdependenciát direkt módon segítik elő az olyan multilaterális nemzetközi intézmények, mint a GATT-WTO, az IMF vagy a Világbank, vö. JACKSON, J. H. – DAVEY, W. J. – SYKES, A. O. JR.: *Legal Problems of International Economic Relations. Cases, Materials and Text on the National and International Regulation of Transnational Economic Relations*. 3. kiadás, St. Paul: West Publishing Co., 1995. 1.

nyomán a kölcsönös függőség „kapun belülré” kerül, vagyis az interdependencia az egyes vállalati elemek között lesz a továbbiakban kimutatható. Mit jelent viszont mindez a globális hálózatokra nézve? A transznacionális vállalatok koncentrációs törekvéseinek eredményeképpen a globális hálózat egy szakasza, vagyis azok a „hálózati viszonyok”, melyek az egyesülő vállalatokat korábban kötötték össze, mintegy beépülnek magába a fúzió eredményeképpen létrejövő „vállalatbirodalomba”, amely lényegesen nagyobb potenciált biztosít a hálózaton belüli folyamatok befolyásolásához. De hangsúlyozni szükséges, hogy e jelenség – a kölcsönös függőség – nem csak a vállalatok közötti viszonyban, hanem az egyes nemzeti, regionális stb. piacok, vagy az államok közötti relációban is egyaránt értelmezhető.

Ha a globalizáció fenti hatását rávetítjük a nemzetközi gazdasági kapcsolatokra, akkor láthatóvá válik, hogy annak befolyásolása a globális hálózat egyes aktorainak együttthatásaként érhető el, és az államok csak egy résztvevői e hálózatoknak. Az államok a globalizáció nyomán előálló új helyzetben az egyéb aktorok, így az említett transznacionális vállalatok erősödésének hatására csökkenő potenciállal képesek meghatározni e folyamatokat. Az állam folyamatosan gyengébb lesz, anélkül, hogy „pusztulásának a jeleit láthatnánk, vagy felváltaná valami más az államot”¹⁸ de ez nem jelenti magának a szuverenitásnak a megszűnését, hanem csak a hatalomgyakorlási feltételeinek átalakulását, vagy autonómiájának beszűkülését. Egy működőképes állam tehát továbbra is a saját területén a szuverenitását gyakorolhatja, és hatékony rendszerrel rendelkezik, amely segítségével megalkothatja és végrehajthatja a jogi normákat, rendelkezhet a különböző források felett stb., azonban a határain át, a globális téren keresztül áramló termelési tényezők befolyásolására önmagában már nem képes. Fent röviden utaltunk arra, hogy a globális gazdasági kapcsolatok már korábban is léteztek, gyakorlatilag a felfedezések korában néhány évtized alatt jelentek meg, azonban akkoriban ezeket a kapcsolatokat néhány nemzetállam közvetlenül tudta befolyásolni. A második világháborút követően bekövetkező változás lényege tehát éppen az, hogy a nemzetállam erre már csak a globális hálózatok szereplőjeként kap lehetőséget, ami korábbi közvetlen szerepének visszaszorulásához vezet. Az állam külső autonómiájának beszűkülése számos, a szuverenitással is összefüggő kérdésfeltevéshez elvezethet, közülük azonban jelen vizsgálódásban jelentőséggel csak a külgazdasági szabadságot közvetlenül érintő kérdések bírnak. A fentiek alapján levonható az a következtetés, hogy az állam a globalizáció nyomán veszít azon eszközeiből, amelyen keresztül a külgazdasági kapcsolatrendszeren belül korlátozásokat tudna elérni. Másképpen megfogalmazva a külgazdasági kapcsolatrendszert meghatározó

---

¹⁸ SNYDER: i. m. 335.

szabadság korlátozására ma már az állam – vagy a vámunió és a közös kereskedelempolitika működtetéséért felelős Európai Közösség – autonóm módon és önállóan nem képes. *A külgazdasági szabadság milyenségének a meghatározása a globalizáció, mint objektív jellegű folyamat keretein belül történhet, amely folyamatban az államok vagy nevezetesen az EK csak egy szereplőként jelenik meg.*

3.3. A gazdaságpolitika és a kereskedelempolitika hatásai

a) Az állam, vagy leszűkítve: a Közösség beavatkozását a külgazdasági folyamatokba mindenek előtt gazdasági tényezők tehetik indokolttá. Ahogyan arra fent utaltunk, a fent ismertetett globalizációval szemben az egyes szakpolitikák hatásait mint már szubjektív jellegű tényezőket vizsgálhatjuk, tekintettel arra, hogy az ennek keretében mérlegelt tényezőket egy adott állam vagy beépíti vagy nem a saját maga által követett szempontrendszerbe. A tágran értelmezett gazdaságpolitika – amely a kereskedelempolitikát is magában foglalja – egymással ellentétes tényezők mérlegelését is szükségessé teheti. Ezen ellentét, e feszültség talán legmarkánsabban a kereskedelmi liberalizációt felvállaló kereskedelempolitika és a klasszikus korlátozásokra kényszerülő gazdaságpolitika között érzékelhető. Érdemes e két területet alaposabban is körbejárni.

b) Történetileg a *liberalizáció* mögött álló klasszikus és neoklasszikus szabadkereskedelmi politika egyaránt az állam ráhatásának lehetőségeit célozta csökkenteni a kereskedelmi folyamatok tekintetében. E törekvések már a XIX. század első felében közvetlenül éreztették hatásukat a külgazdasági jogi szabályozásban. Klasszikus modellként Angliát vizsgálva látható, hogy a komparatív előnyök elméleti alapját elfogadva a korábbi protekcionista törekvésekkel szemben csökkentek a vámok, visszaszorultak az importkorlátozások és tilalmak szintjei.¹⁹ Az Anglián kívüli államok szabadkereskedelmi politikához való viszonya viszont egészen az első világháborúig országonként és időszakonként változó képet mutatott, de gazdasági válság időszakában (pl. 1873–ban) általában inkább a protekcionista eszközök domináltak. A szabad kereskedelemben rejlő előnyök kihasználását ekkoriban elsősorban az államok által kötött nemzetközi kereskedelmi egyezmények biztosították. Ezek kialakításának alapvetően az volt az oka, hogy az érintett ország minél nagyobb előnyöket

---

¹⁹ Ennek oka részben visszavezethető volt a napóleoni háborúkra, illetve arra, hogy gyakorlatilag Anglia és Franciaország 1789-től egészen 1815-ig folyamatosan hadban állt egymással. Ez korlátozta az angol ipar exportlehetőségeit, az élelmiszerekből viszont (az importlehetőségek beszűkülése miatt) hiány volt. Anglia következképpen az akadályok lebontásában volt érdekelt, hiszen ez iparának bővülését eredményezte, miközben az élelmiszerimport szabadsága a belső ellátás miatt állt érdekében.

tudjon biztosítani saját kereskedőinek és áruiknak, de e kereskedelmi szerződésekből a szerződő felek általában állást foglaltak a szabadkereskedelem alapelve mellett, így a szerződő felek egymás mozgásterét szűkítve korlátozták a külkereskedelmi akadályok bevezetésének lehetőségét. Mindemellett ez utóbbiakhoz kapcsolódik, hogy már a klasszikus szabadkereskedelmi politika kezdeti időszakában a „korlátok korlátját”²⁰ szolgálta egy fontos alapelv megjelenése is. A korábban a kereskedelmi megállapodásokban alkalmazott *reciprocitás* elvét²¹ felváltotta a *legnagyobb kedvezményes elbánás* eleve, amely még ma is meghatározó princípiuma a multilaterális kereskedelmi normáknak. Ezt az elvet kölcsönösen biztosították a szerződő felek egymással szemben és arra vállaltak kötelezettséget, hogy az érintett szerződésben részes országoknak haladéktalanul és ellenszolgáltatás nélkül biztosítják azokat a kedvezményeket, amelyeket harmadik országoknak megadtak.²² A szabadkereskedelmi politika, mint szubjektív tényező, az első világháború időszakában kikerül az államok gazdaságpolitikai kelléktárából. A hadigazdálkodás a *militarista protekcionizmus* bevezetését eredményezte a hadviselő felek országaiban, ami a kereskedelempolitika alapvetően korlátozó, restriktív és mélyen ellenőrzött formájának kialakítását jelentette. A háborút követő években

²⁰ Értsd: az állam korlátozási lehetőségeinek a visszaszorítását.

²¹ E szerint a szerződő felek egymásnak hasonló értékű engedmények ellenértékéért nyújtották a kedvezményeket. A viszonyosság alapján az egymás állampolgárainak, illetve áruikra biztosított kedvezményeket más országokra nem terjesztették ki. A reciprocitás elve azonban egyre kevésbé felelt meg a kereskedelmi expanzióban érdekelt országoknak a szabadkereskedelmi áramlatok előtérbe kerülésével. Ugyanis fennállt az a veszély, hogy partnerük harmadik államokkal olyan megállapodást köt, amely a nekik nyújtottnál még kedvezményesebb elbánást biztosít. A reciprocitás elvének érvényesüléséhez említi kötetének bevezető fejezetében példaként az Egyesült Államok által 1890 előtt megkötött egyes kereskedelmi egyezményeket: DECKER, C.: *Handelskonflikte der USA mit der EU seit 1985*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002. 41.

²² Ennek bevezetésében is az Egyesült Államok járt az élen, már az 1778-ban Franciaországgal megkötött kereskedelmi egyezménye tartalmazta a legnagyobb kedvezményes elbánás klauzuláját. Decker ennek céljaként azt jelöli meg, hogy az USA „új nemzetként” az idegen (európai) piacokon biztosítson pozíciót, vö.: DECKER: i. m. 40. A XX. század első felében már Magyarország is alkalmazta nemzetközi egyezményekben ezt a klauzulát, ld. pl. az 1925-ben Magyarország és Franciaország között megkötött kereskedelmi szerződést, amelynek 1. cikke a következőképpen fogalmazta meg az elvet: „A Franciaországból, gyarmataiból, birtokairól és francia protektorátus alá tartozó országokból származó és onnan érkező nyers termények vagy ipari készítmények Magyarország vámterületére való bevitelüknél a legkedvezőbb tarifa kedvezménye alá esnek, melyet a magyar kormány bármely harmadik államnak tarifarendelkezésekkel vagy kereskedelmi szerződésekkel megad vagy a jövőben meg fog adni, úgy a behozatali vámilletékeket, mint minden vámpótlékot, szorzószámot vagy egyéb járulékot illetőleg, melyekkel e vámilletékek növeltetnek vagy növelhetők.” (1926. évi V. törvénycikk a Franciaországgal 1925. évi október hó 13-án kötött kereskedelmi egyezmény becikkelyezéséről, Corpus Juris Hungarici, Grill Kiadó, 1927.)

történtek erőfeszítések a nemzetközi gazdasági, valamint kereskedelmi kapcsolatok liberális alapon történő újjárendezésére. E folyamat megvalósulását nehezítette az 1929–1933 közötti válság, amely következtében nemzetgazdasági ágazatok mentek tönkre, felerősödtek az inflációs tendenciák számos országban, így a valuták elértéktelenedése is nehezítette a külső állami korlátozó eszközök lebontását. A válság e fajta hatását gyakorlatilag nem sikerült egyetlen államnak sem elkerülnie, amit jól illusztrálhat a szabadkereskedelmi politika mellett egyébiránt erősen elkötelezett Egyesült Államok példája. 1932-ben Herbert Hoover elnökségi periódusában 1930-ban fogadták el a világválsággal összefüggésben az ún. *Smoot–Hawley Act*-et, amely hozzávetőleg 20 ezer áru fajta esetében rendelt el átlagosan több mint 50% mértékű importvámot.²³ A szabadkereskedelemtől az erős protekcionizmus irányába történő elmozdulást az is jelezte, hogy e jogszabály még az említett reciprocitás szerint sem adott lehetőséget arra, hogy az előírt vámtételektől az USA kivételesen, bizonyos államok irányában bilaterális viszonyban kedvezményt adjon.²⁴ A '30-as évek közepétől a szabadkereskedelmi politikát az Egyesült Államokon kívül számos állam választotta, azonban a második világháború gazdasági környezete a *protekcionizmus*nak biztosított hátteret.

A második világháború lezárásakor a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban aktív szerepet játszó államok között egyetértés volt abban, hogy a kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatokat már multilaterális alapon kell újjászervezni. Olyan nemzetközi rendszert kell létesíteni, amely a gazdasági liberalizmus elvein alapul, és egyúttal a résztvevő államoknak kölcsönösen biztosít előnyöket, illetve feloldja az esetelegesen keletkező konfliktusokat. E törekvések nyomán jöttek létre a Bretton Woods-i intézmények, valamint az Általános Vám-és Kereskedelmi Egyezmény. A GATT 1947 létrejöttével a korábban az államok keretein belül létező, és nemzeti meghatározottságú kereskedelempolitikák mellett megjelenik a nemzetközi kereskedelem-politika, amely – a GATT 1947 arculatának kialakításában részt vevő államok választásának köszönhetően – közvetlenül épít a szabadkereskedelmi politika elveire.

A klasszikus szabadkereskedelmi teória a későbbiek során némileg átalakult (*neoklasszikus szabadkereskedelmi elmélet*), de alapvető célja továbbra is az

---

²³ HOHMANN: i. m. 54.

²⁴ Ezzel összefüggésben az irodalomban megjelenik az a vélemény, amely az 1930-es Smoot-Hawley Act-et egy végzetes külkereskedelempolitikai hibának tartja. Jackson és szerzőtársai kézikönyvükben megjegyzik, hogy ugyan a vámok felemelése az USA gazdaságát védelemben részesítette, viszont drasztikusan vetette vissza a külgazdasági kapcsolatokat, amely az érintett harmadik országok nemzetgazdaságaira is negatívan hatott. Ezzel összefüggésben viszont előre lehetett valószínűsíteni, hogy utóbbi hatások miatt, az harmadik államok némelyike expanzív militáris fellépéssel próbálnak majd megoldást találni a belső problémáikra. JACKSON — DAVEY — SYKES: i. m. 38.

maradt, hogy a külgazdasági kapcsolatrendszeren belül az államok által alkalmazott korlátozások felszámolásra kerüljenek, vagy legalább is a korlátozások visszaszoruljanak, ami nélkülözhetetlen ahhoz, hogy e modell úgymond jóléti hatásai is érvényesülhessenek. Ez más megfogalmazásban azt jelenti, hogy a szabadkereskedelmi politika célkitűzése a *külgazdasági kapcsolatok abszolút szabadsága*, ami a gyakorlatban – miként arról a bevezetőben már szó esett – inkább csak elméleti modellként képzelhető el. A szabadkereskedelmi politika viszont így olyan tényezőként jelenik meg, amely a második világháborút követően a multilaterális normarendszer kialakítása során központi vezérlőelvként e szabályok által teremtett kereteket tendenciózusan az abszolút szabadsághoz kívánja közelíteni. E kijelentést leginkább a GATT 1947 létrehozása illetve későbbi fejlődése igazolja. A GATT fő célja a nemzetközi kereskedelem akadályainak lebontása volt, amely megvalósításának eszköze elsősorban a diszkrimináció-mentesség (legnagyobb kedvezményes elbánás elve, nemzeti elbánás) és a vám, mint alapeszköz alkalmazásának a kötelezettsége volt. A GATT későbbi fejlődése pedig leegyszerűsítve fokozatos vámcsökkentések, más szóval liberalizációs lépések sorozataként is leírható. Ennek eredményeképpen a második világháborút követően alkalmazott átlagos vámszint mintegy tizedére csökkent az ezredfordulóra és az akadályok mérséklése a legfontosabb célja a 2001 novemberében Dohában (Katar fővárosában) miniszteri értekezleten útjára indított felülvizsgálati tárgyalássorozatnak is.

c) Minként az alfejezet bevezetőjében említettük, a gazdasági célú korlátozások alkalmazása szembemegy a fent alapvető folyamatként meghatározott szabadkereskedelmi politikának és az abból fakadó liberalizációs törekvéseknek. Ez az ellentétes viszony azonban csak látszólagos: a gazdasági célokból történő időleges akadályozások ugyanis éppenséggel azt szolgálhatják, hogy az adott állam a liberalizációs célkitűzéseknek a későbbiekben megfelelőbben tudjon eleget tenni, ugyanis e szempontok érvényesítése nem egyszer a helyi gazdasági rendszer kiigazítását igényli. Az ilyesfajta korrekciók megvalósíthatók akár ún. *általános védintézkedések* bevezetésével, vagy elviekben bármely olyan gazdasági természetű eszköz számításba jöhet, amely elsősorban az import vagy az export volumenére hatva próbál adekvát választ adni az előálló problémára. A külgazdasági kapcsolatrendszer szabadságának korlátozása ez esetben történhet makro, vagy akár mikro szinten.²⁵ Makrogazdasági célú

---

²⁵ Mindenképpen utalni kell arra, hogy egyes álláspontok szerint a külgazdaság-politikát mintegy eszközként alkalmazva nem érhetünk el hatékony eredményeket. Más szóval minden részproblémára az adott területen belül kell megtalálni a megoldást, a gazdaság- vagy iparpolitikai problémák megoldása a gazdaság-, illetve iparpolitika eszközeivel érhető el. Példának okáért Hohmann - egyébként más szerzőkkel is alátámasztott - álláspontja úgy

intervencióra sor kerülhet, ha adott esetben egy állam fizetési mérleghiánnyal küzd, mikor a korlátozás célja az egyensúly újbóli megteremtése, így a külföldi fizetőeszköz hiánya időleges importkorlátozással ellensúlyozható. Általában minden nemzetközi egyezmény kifejezetten lehetővé is szokta tenni a szerződő feleknek, hogy az e fajta egyensúlytalanságok kiküszöbölésére korlátozásokat vezethetnek be.²⁶ Másként kifejezve: e szerződéses klauzulák lehetővé teszik, hogy az érintett államok a külgazdasági kapcsolatrendszer szabadságát csorbítsák.²⁷ Az előbbieket mellett mikrogazdasági szinten válhat szükségessé a beavatkozás és a külgazdasági kapcsolatrendszer korlátozása, ha adott esetben a hirtelen megváltozó piaci körülményekből adódó nyomásnak a szóban forgó állam, vagy a Közösség vállalkozásai, iparágazata nem tud megfelelni. Ilyen esetekben nemzetgazdasági szempontból előre látható, hogy a maximális szabadság biztosítása az érintett hazai termelők, iparágazatok felszámolásának, átalakításának következményét vonná maga után, így a beavatkozást és a szabadság időleges korlátozását lehetővé kell tenni. A korlátozás számos formát ölthet, megnyilvánulhat kontingens, kvóta, pótvám stb. bevezetésében. Példának okáért a GATT XIX. cikk, mint egyfajta „*escape clause*”, olyan importtevékenységekkel szemben teszi lehetővé kivételesen a korlátozást, melyek teljesen normális piaci folyamatnak látszanak, a károkozó hatásuk csak a hirtelen növekedő behozatali tendenciának tudható be. Általában a külgazdasági kapcsolatrendszer szabadságának gazdasági célzatú korlátozása *időleges, és részleges beavatkozást* jelent. Az ettől eltérő állandó és átfogó jellegű korlátozásokra világméretű krízishelyzetekben láthatunk példát. Az 1929-ben kirobbant világgazdasági válság súlyos következményekkel járt: a korábban dinamikus fejlődő világpiac látványosan omlott össze, minekután jelentősen megnőtt, drasztikusabbá vált az állami beavatkozás. Egyre több és több országban vezettek be importkontingenseket, importengedélyezést, exporttámogatásokkal és egyéb

---

összegezhető, hogy a protekcionizmus nem megoldás a strukturális problémákra, hanem a strukturális reformokat külön-külön – a külgazdaság-politikától független eszközökkel – szükséges megoldani. Vö.: HOHMANN: i. m. 35.

²⁶ Ld. pl. a GATT XII. cikket, amely a fizetési mérleg egyensúlyának megóvása érdekében kifejezetten lehetővé teszi, hogy az általános liberalizációs szabályoktól eltérve korlátozások legyenek bevezetve.

²⁷ Megjegyezhető azonban, hogy a fizetési mérleggel kapcsolatos egyensúlytalanságok ma már kevésbé tekinthetők jelentősnek, amióta a valuták konvertibilitása gyakorlatilag globálisan biztosított. Alkalmazásuk esetleg előfordulhat olyan hirtelen bekövetkező krízishelyzetekben, amikor egy gyorsan bevezetett importkorlátozás hatásai egyből érezhetőek lesznek, ellentétben a szintén szóba jöhető monetáris és fiskális eszközökkel, melyek viszont lényegesen hosszabb átfutási idejűnek tekinthetők. Vö.: THOMAS-BLEX, H.: *Importschutzklauseln im Außenhandelsrecht der Vereinigten Staaten und der Europäischen Gemeinschaften*. Berlin: K.n., 1993. 10.

ösztönző eszközök széles körű alkalmazásával küzdöttek a külföldi piacokért.²⁸

d) Természetesen a gazdaságpolitikába integrált kereskedelempolitika és a fent említett önálló gazdaságpolitikai célkitűzések végső soron összeérnek: a nemzetközi szinten, nemzetközi szerződésben – pl. a WTO–keretében – vállalt kötelezettségek a tagállamok mozgásterét lényegesen korlátozzák a tekintetben, hogy e szempontokat milyen mértékig tehetik majd szubjektív mérlegelés tárgyává. Ezt is figyelembe véve, valamint a *Doha*–forduló jelenlegi bizonytalan sorsa és a tárgyalások megakadása okán az általános liberalizációs folyamat vonatkozásában két megjegyzést mindenképpen meg kell fogalmazni. Az egyik következtetés, hogy ha amennyiben dohai program²⁹ egyes pontjait áttekintjük, egyértelműen látható: a célkitűzések alapvetően az ipari termékek hagyományosnak mondható kereskedelmén túlnyúló problémákat (mezőgazdasági termékek, szolgáltatások stb.) érintenek. Ez annak jelzését jelentheti, hogy ma már a liberalizációs folyamat szempontjából az ipari termékek vámjellegű akadályai lényegesen kisebb jelentőséggel bírnak, mivelhogy e vonatkozásban a második világháborút követő évtizedekben az akadályok lebontásának folyamata gyakorlatilag teljesített feladattá vált. Más megfogalmazásban, mára az ipari termékek nemzetközi kereskedelmének területén a külgazdaság szabadságának mértéke elérte azt a „liberalizációs maximum” felé tendáló pontot a korábban említett képzeletbeli skálán, amely a globális külgazdasági rendszer kereteit alakító államok számára a „még elfogadható” szintjét jelenti. A másik –

---

²⁸ Fordulat kezdetét jelentette a nemzetközi kereskedelempolitikában Roosevelt gazdaságpolitikai programja, a „New Deal”. Ennek keretében az USA olyan kereskedelmi stratégiát fogadott el, mely a vámok kölcsönös csökkentését, a nem vám jellegű akadályok fokozatos visszaszorítását célozta. Az USA gazdaságára a program kifejezetten pozitívan hatott, ellenben a liberalizáló tendenciák érvényesülése a nemzetközi kereskedelemben gyengének és átmenetinek bizonyult, valójában nem tudta felszámolni az 1929-1933-as világgazdasági válság káros következményeit. Ezt követően pedig a második világháború eseményei ezután minden korábbinál nagyobb mértékben felerősítették az állami beavatkozás szerepét.

²⁹ A dohai célkitűzések megvalósításának részletes programját csak a forduló megindulását követően lényegesen később, 2005-ben sikerült elfogadni. A hongkongi miniszteri találkozáson kibocsátott ún. Doha-munkaprogram (Doha Work Programme) alapján a liberalizáció szempontjából az egyik legfontosabb eredmény az volt, hogy a résztvevők kötelezettségvállalást tettek, mely szerint 2013-ig a mezőgazdasági termékek tekintetében minden exporttámogatást felszámolnak, illetve a gyapotkereskedelemtől szóló megállapodást is megerősítették, amely értelmében e területen is fokozatosan megszüntetik a kivitel támogatásának lehetőségét. A mezőgazdasági szektoron kívüli korlátozások kapcsán feladatként fogalmazódik meg, hogy általánosan kerüljenek bevezetésre az ún. értékvámok (más szóval az ún. nem ad valorem vámok átalakításának a kötelezettségét írja elő). Ld. WT/MIN(05)/DEC (22 December 2005) *Doha Work Programme. Ministerial Declaration*. Letölthető: http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min05_e/final_text_e.htm (2009.11.30.)

fentiekből is következő – észrevétel, hogy a '40-es évek végétől formálódó globális külgazdasági rendszer jelentősen heterogénebb, illetve összetettebb lett az elmúlt egy-két évtizedben. Már a '70-es évek tárgyalásai nyomán is némileg bővült a multilaterális szabályozás alá eső területek terjedelme, az Uruguay-forduló után viszont látványosan kiszélesedik a releváns témák köre: a mezőgazdasági termékek, a szolgáltatások kereskedelme és a kereskedelemhez köthető egyéb kérdések (szellemi tulajdonjogok és beruházások kereskedelmi vonatkozásai stb.) ma már mind olyan részterületnek számítanak, amely a GATT-WTO-rend liberalizációs folyamatába beilleszkedett. Viszont e területek erőteljesen érintik a tagállamok sajátos nemzeti érdekeit, következésképpen prognosztizálható, hogy ezen új területeken *az általános liberalizációs folyamat lényegesen lassabban fog végbemenni, és feltételezhető, hogy a folyamat végén a szabadság mértéke alacsonyabb szinten fog megállni, mint amivel az ipari termékek kereskedelme kapcsán találkozhatunk.*

3.4. A versenypolitika hatásai

A szabadság korlátozásához elvezethetnek sajátos versenypolitikai megfontolások is, amelyek sok esetben a gazdasági célkitűzésekkel együttesen jelennek meg és azok mellett teszik indokolttá a restriktív intézkedések bevezetését. Egy adott állam vállalkozásai nem csak az alacsonyabb hatékonysági szintjük miatt kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy nem tudnak ellenállni a külpiazi versenytársak nyomásának. Elképzelhető ugyanis, hogy a külföldi versenytársak előnye éppenséggel az általuk alkalmazott tisztességtelen praktikáknak tudható be, és magatartásukkal az egyenlő versenyfeltételek garantálását akadályozzák meg. Az ilyen *tisztességtelen magatartásokkal* szemben specifikus korlátozó eszközöket alkalmaznak, példának okáért dömpingmagatartással szemben dömpingellenes vámot, míg a meg nem engedett támogatásokból származó tisztességtelen versenyelőnyrel szemben értékkiegyenlítő vám alkalmazására van lehetőség. Ezen eszközök szabadkereskedelmi politikával fennálló konfliktusa itt is csak látszólagos, hiszen a korlátozások ez esetben nem protekcionista célkitűzéseket szolgálnak, hanem a tisztességtelen magatartások kiküszöbölésével helyreállítják a valós piaci viszonyokat. A versenypolitikai célkitűzések által alátámasztott eszközöknek az utóbbi évtizedben megjelent egy hatékony típusa, amely a külgazdasági kapcsolatrendszer szabadságának korlátozását csak potenciálisan rejti magában, a tisztességes versenyfeltételeket – az esetek többségében – korlátozó intézkedés bevezetése nélkül képes elérni. Példaként említhető az EK kereskedelempolitikájából az ún. TBR-intézkedés, amely a közösségi vállalkozások által a külpiacon elszenvedett sérelmekkel szemben teszi

lehetővé a fellépést. Ennél az intézkedésnél a korlátozás lehetősége szankciós jelleggel folyamatosan fennáll, azonban általában annak tényleges alkalmazását megelőzően már az érintett harmadik állammal folytatott tárgyalások során sikerül felszámolni a külpiacon a közösségi vállalatokat sértő tisztességtelen magatartásokat. Ezen eszközök tehát az alapul szolgáló nemzetközi versenypolitikai célokat úgy képesek elérni, hogy mindeközben a megtett lépések a külgazdaság szabadságát a lehető legkevésbé befolyásolják.

3.5. A külpolitika és biztonságpolitika hatásai

a) Feltételezhető, hogy amióta léteznek államok és kereskedelempolitikai hatásköröket gyakorolnak, azóta a külpolitika szempontrendszere és logikája gyakran közvetlenül határozza meg az adott helyzetben alkalmazandó konkrét kereskedelempolitikai intézkedéseket. Ennek igazolásául elegendő csak felidézni, hogy a „gazdasági háború” eszközehez már az ókori birodalmak is gyakran folyamodtak,³⁰ vagy közelebbi példaként említhető a napóleoni háborúk alatti ún. „kontinentális zárlat”.³¹ Más szóval az e pont alatt tárgyalt viszony alapkérdése, hogy a külgazdaság szabadságának korlátozása miként indokolható külpolitikai, illetve biztonságpolitikai érvekkel.

b) A külpolitikai és biztonságpolitikai szempontok érvényesítésének legalapvetőbb eszköze az *embargóintézkedés*. Az említett példák is végeredményben ilyen instrumentumnak számítanak, a XX. századtól kezdődően azonban már kevésbé az egyedi jellegű embargó, mint inkább a kollektíven, egyes országcsoportok által elrendelt gazdasági szankció jellemző. Ezek az intézkedések szolgálhatják az egyes államokkal szembeni politikai szempontok kikényszerítését,³² de adott esetben az a biztonság, vagy a kollektív biztonság garantálásának eszköze is lehet.³³ A kollektív

---

³⁰ Pl. a Kr. e. VI-V. században a már perzsa fennhatóság alatt lévő föníciai kereskedők a kereskedelmi háború eszközével is „rásegítettek” a perzsák görögökkel szembeni háborúihoz.

³¹ A „kontinentális zárlat” valójában kereskedelmi blokád volt, amit Napóleon Nagy-Britannia és a brit gyarmatok elszigetelése céljából egész Európa körül alakított ki. Következésképpen az Anglia által korábban szállított árucikkek, jórészt a brit gyarmatokról származó áruk kereskedelmi útvonala elterelődött, és azokat csak keleti irányból lehetett beszállítani a kontinensre.

³² Pl. a Nemzetek Szövetsége által Olaszországgal szemben elrendelt embargó Mussolini hatalomra kerülését követően, vagy egykoron a szovjet érdekkörbe tartozó keleti blokk országai részéről az „el nem kötelezett” Jugoszláviával szembeni gazdasági szankciók.

³³ Ezzel kapcsolatban említhető akár a spanyol polgárháború is, aminek feltételezhetően eszkalálódását is meg kívánták előzni azok az európai államok, amelyek 1936-ban elsősorban a fegyverszállítások tekintetében vezettek be embargót. Későbbi példák közül hasonló célokat követett az ENSZ által 1966-ban Rhodésiával szemben elrendelt embargó, vagy a jugoszláv utódállamok irányában elrendelt szankciók.

intézkedések alapját mára jórészt az ENSZ által elfogadott döntés képezi. Jelen sorok írásakor aktualitással bíró esetként az Irán ellen bevezetett embargó–intézkedések említhetők. Az ENSZ BT által 2006–ban elrendelt embargó³⁴ célja, hogy Irán haladéktalanul függessze fel az urán dúsításával, valamint nehésvíz feldolgozásával kapcsolatos tevékenységét és hajtja végre a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség által előírt kötelezettségeket. Más szóval a szankció annak a garanciáját akarja megteremteni, hogy az iráni nukleáris program kizárólag békés célokat szolgáljon. Ez esetben tehát a külpolitikai és biztonságpolitikai célok szorosan összefüggnek, és ezek elérése érdekében kötelezik az ENSZ tagállamait, hogy Iránnal szemben korlátozó intézkedéseket léptessenek életbe. Ezek az intézkedések a külgazdaság szempontjából nézve import– és exporttilalmakat jelentenek olyan árukra és szolgáltatásokra nézve, amelyek az iráni urándúsítással kapcsolatos tevékenységeket vagy az atomfegyverek célba juttatására szolgáló rendszerek fejlesztését segíthetik elő. A korlátozás érinti az ezen árukhoz és technológiához kapcsolódó tőkebefektetést is.³⁵

c) Az embargóintézkedésen túlmenően a külpolitikai és biztonságpolitikai szempontok nemzetközi kereskedelmi szerződéseken keresztül is érvényre juthatnak. A nemzetközi kereskedelmi szerződésekbe implementált külpolitikai érdekek közül az utóbbi másfél–két évtizedben egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert az emberi jogok érvényesítésének különböző formái. Nevezetesen, ha egy adott megállapodás, amely kedvező jellegű, preferenciális kereskedelmi kapcsolatot céloz meg általában egy fejlettebb és egy kevésbé fejlett ország között, akkor előbbi a kedvezmények nyújtását függővé teszi az egyezményben meghatározott emberi jogi alapelvek érvényesülésétől. Az Európai Unió kereskedelempolitikájában gyakran jelenik meg ez a szempont, melynek alapvető célja, hogy vagy hozzájáruljon egy harmadik állam éppen formálódó demokratikus eredményeinek megszilárdulásához,³⁶ vagy elősegítse a demokratikus átalakulás sikeres lezárását.³⁷ Illusztrációként említhető az AKCs–államokkal 2000–ben

---

³⁴ 1737/2006 ENSZ BT–határozat (2006.12.23.).

³⁵ A kereskedelempolitikához csak közvetetten kapcsolódik, hogy a fizetéseket érintően is szükséges volt korlátozásokat bevezetni: zárolni kell azon jogalanyok pénzeszközeit és gazdasági forrásait, akik e tevékenységekben vagy fejlesztésekben részt vesznek, azzal közvetlen kapcsolatban állnak vagy azokat támogatják.

³⁶ Ld. pl. a '90-es években a kelet-közép európai reformországokkal megkötött társulási egyezményeket. A Magyar Köztársasággal aláírt megállapodás kiemeli a jogállamiság és demokrácia alapelvét: „(...) Megerősítve elkötelezettségüket a jogállamiságon, az emberi jogokon és az alapvető szabadságokon, valamint a szabad és demokratikus választásokat magában foglaló többpárti rendszeren alapuló pluralista demokrácia mellett (...)” Ld. az Európa-megállapodásunk preambulumát, kihirdette: *1994. évi I. tv.*

³⁷ Ld. az egykori szovjet tagköztársaságokkal kötött ún. partnerségi és együttműködési megállapodások általában a demokrácia megszilárdításáról, vagy konszolidációjáról szólnak.

megkötött Cotonou–megállapodás.³⁸ Az egyezmény szerint a partnerség alapvető eleme az első és második generációs emberi jogok tiszteletben tartása, amelyek megsértése akár a szerződés hatályának felfüggesztéséhez is vezethet. Az egyezmény e szigorú rendelkezését némileg tompítja, hogy az egyezmény más helyütt kimondja: a részes államok egyéb nemzetközi kötelezettségeikre tekintettel kell, hogy elkötelezettségüket kifejezzék az emberi méltóság és az emberi jogok biztosítása iránt. De lebecsülni a Cotonou–megállapodás jelentőségét semmiképpen sem szabad, már csak azért sem, mert az egyezményhez csatlakozott a világ fejlődő államainak jelentős része (jelenleg közel 80 ilyen ún. AKCs–ország).

d) A nemzetközi szerződések köréből láthatunk példákat a *külgazdasági és biztonságpolitikai szempontok összefonódására* is. Ezen egyezmények az államok biztonságára fokozottan veszélyt jelentő anyagok, fegyverek kereskedelmének kereteit határozzák meg, vagy egyenesen betiltják az adott eszközök forgalmát. E körben említhető az ENSZ keretében kidolgozott biológiai fegyverek tilalmáról szóló egyezmény.³⁹ Az egyezmény legfontosabb célja a preambulum szerint, hogy „az egész emberiség érdekében teljesen kizárják a bakteriológiai (biológiai) hatóanyagok és toxinok fegyverként való felhasználásának lehetőségét”. Eme célkitűzést az egyezményt úgy kívánja elérni, hogy a hatálya alá tartozó eszközökkel és anyagokkal kapcsolatos minden tevékenységet betilt, így ezen anyagok kereskedelmi forgalma elé is abszolút korlátot állít.⁴⁰ Ellentétes logikára épülve korlátozza viszont bizonyos termékek kereskedelmi forgalmát a vegyi fegyverek tilalmáról szóló párizsi egyezmény.⁴¹ Az egyezmény ugyanis megpróbál reflektálni arra, hogy azok a technológiák, melyeken a vegyi fegyverek alapulnak, békés célból is felhasználhatók. Következésképpen nem az abszolút korlátozás bevezetése az alapvető célja, hanem az, hogy a kémia területén elért eredményeket kizárólag az emberiség javára lehessen

---

Vö. pl. az Ukrajnával 1998-ban kötött kötött megállapodással: „The objectives of this partnership are (...) to support Ukrainian efforts to consolidate its democracy”. *Council and Commission 98/149/EC/ECSC/Euratom decision. on the conclusion of the Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part Art. 1.*

³⁸ Az afrikai, karibi és csendes-óceáni államok csoportjának tagjai, az Európai Közösség és tagállamai között 2000. június 23-án Cotonou-ban kelt partnerségi megállapodás (kihirdetve: HL „L” 317. 2000.12.15. 3.).

³⁹ A bakteriológiai (biológiai) és toxin-fegyverek kifejlesztésének, előállításának és tárolásának megtiltásáról és e fegyverek megsemmisítéséről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete XXVI. ülészakán, 1971. december 10-én elfogadott egyezmény. (Itthon kihirdette: 1975. évi 11. tvr.)

⁴⁰ Vö. az egyezmény I. és III. cikkeivel.

⁴¹ A vegyifegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló, Párizsban, 1993. január 13-án aláírt egyezmény. (Itthon kihirdette: 1997. évi CIV. törvény)

felhasználni. Ennek érdekében – mintegy főszabályként – a vegyi anyagok szabad kereskedelmének elvét mondja ki,⁴² jelesül a hatálya alá tartozó mérgező vegyületeknek és azok ún. prekursorainak (alapanyagainak) a forgalma szabad.⁴³ A külgazdaság szabadságába itt csak akkor történik beavatkozás, ha az egyezmény által tiltott célból történik ezen termékek előállítás, másnak átadása (pl. ha kifejezetten vegyi fegyverek gyártásához akarják felhasználni). Ez esetben a külgazdaság szabadsága viszont abszolút korlátozás alá esik, az ilyen célú gyártást, forgalmazást az egyezmény teljes tilalom előírásával akadályozza meg. Kifinomultnak tekinthető az egyezmény a tekintetben is, hogy a korlátozással kapcsolatos teendők koordinálása céljából hatósági ellenőrzést ír elő, vagyis minden részes államban olyan intézményrendszer kell kialakítani, mely képes az egyezmény által előírt feltételeknek eleget tenni. Így adott esetben a külgazdasági igazgatás lesz végső soron a felelős azért, hogy a tényleges korlátozások csak az egyezmény által megengedett mértékűek legyenek.

3.6. A környezetvédelmi politika hatásai

a) A külgazdaság szabadsága és a környezetpolitika számtalan ponton összefüggő, az utóbbi években egyre inkább aktualitássá váló témakör.⁴⁴ Önmagában véve a szabadabb és növekvő volumenű nemzetközi kereskedelem nem tekinthető eleve összeegyeztethetetlennek a környezetpolitikai prioritásokkal. Ilyesformán nehezen vitatható, hogy a kereskedelem liberalizációja, a külgazdaság szabadságának erősítése bizonyos szempontból környezetvédelmi célokat is szolgálhat (pl. környezetvédelmi technológiák, eszközök elterjedése és olcsó hozzáférhetősége stb.), azonban ez inkább kivételnek tekinthető, következésképpen *a környezetpolitika és a külkereskedelem– vagy külgazdaság–politika viszonya elsősorban e kettő konfliktusával írható le.*

b) A szabad külkereskedelemmel összefüggő negatív környezeti hatások rendkívül sokrétűek lehetnek. Némileg leegyszerűsítve, az állami beavatkozás szempontjából e hatásoknak alapvetően három típusát lehet megkülönböztetni. Ezek tehát azok az alapesetek, mikor megfontolandó, hogy adott környezeti cél érdekében szükséges-e valamely eszközön

---

⁴² Ld. kifejezetten az egyezmény preambulában: „(...) azt kívánván, hogy előmozdítsák a vegyi anyagok szabad kereskedelmét, valamint a nemzetközi együttműködést, továbbá a tudományos és műszaki információk cseréjét a kémia területén olyan célokra, melyeket a jelen Egyezmény nem tilt abból a célból, hogy fokozzák a Részes Államok gazdasági és technológiai fejlődését (...).”

⁴³ Ld. egyezmény VI. cikk (1) bekezdés.

⁴⁴ Ehhez átfogó jelleggel a hazai irodalomból ld.: BODA ZS.: *Globális ökopolitika*. Budapest: Helikon, 2004. 156.

keresztül az állam (Közösség) beavatkozása, és a külgazdaság szabadságának a korlátozása.

Az *első típus* abból az összefüggésből eredeztethető, hogy amennyiben a külgazdasági szabadság korlátai csökkennek vagy megszűnnek (általános liberalizáció), az a nemzetközi kereskedelem volumenének ösztönzőjeként hat. Ennek következtében a termékek szállításával kapcsolatos közvetlen és közvetett negatív környezeti hatások is erősödni fognak. E hatásokkal összefüggő problémák a szállításhoz szükséges erőforrások fokozott felhasználásától kezdve az olyan részletkérdésnek tűnő szempontokig elvezethetnek, mint példának okáért a szállítóeszközök károsanyag-kibocsátásának növekedése.⁴⁵ Jelenleg a szabad kereskedelem e negatív hatásainak megakadályozására, vagy csökkentésére rendelkezésre álló eszközök szűkösnek tekinthetők. Közvetlenül ilyen irányból mintegy a kereskedelem szabadságának korlátozására valójában nem kerülhet sor, a közvetett eszközök pedig jelenleg csak korlátozott hatásúak lehetnek. Utóbbi körben említhetők azon esetek, ha egy állam meghatározza a területére beérkező szállítóeszközök műszaki paramétereit, így a megengedett károsanyag-emisszió határértékeit (ld. pl. közösségi környezetvédelmi szabályozás), vagy ha a kereskedelmi tranzitforgalmat érintően rendel korlátozásokat (pl. a tranzitáruforgalmat a kötelezően a vasútra tereli, ld. Svájc esetét). Ezek az intézkedések végeredményben a külgazdasági szabadság közvetett akadályozásának számítanak, ellenben a hatásuk az említettek szerint korlátozott: csak az érintett államban enyhít némileg a kereskedelemmel összefüggő negatív környezeti hatásokon, globális hatása szinte elenyésző.

c) A külgazdasági szabadság kiteljesedésével kapcsolatban a *negatív környezeti hatások másik csoportja* magához a nemzetközi kereskedelem tárgyát képező árukhoz köthető. Az állami beavatkozás lehetőségének visszaszorulása ugyanis megnyilvánulhat abban is, hogy az áruforgalommal kapcsolatos hatósági ellenőrzések – mint egyfajta technikai kereskedelmi akadályok – alkalmazhatósága beszűkül. Ez viszont azt eredményezi, hogy a környezeti hatások szempontjából veszélyesnek minősülő anyagok (veszélyes vegyi anyagok, nukleáris hulladékok stb.), vagy más szempontból kiemelkedő fontosságú termékek (pl. veszélyeztetett növényi és állatfajok, azokból készült termékek stb.) forgalma kikerül az ellenőrzés alól, ami önmagában növeli a káros környezeti hatások potenciális bekövetkezését. Erre próbált reflektálni és némileg e veszélyeken enyhíteni az elmúlt évtizedekben néhány nemzetközi kezdeményezés. Így a nemzetközi környezet- és természetvédelem köréből találunk olyan multilaterális

---

⁴⁵ A példa némileg extrém, de még az élelmiszerek körében is találunk olyan gyorsan romló luxustermékeket, amelyeket a károsanyag-kibocsátás szempontjából leginkább szennyező légi teherfuvarozás keretében szállítanak nap mint nap a kontinensek között.

példákat, melyek egyes speciális elbírálás alá eső termékek kereskedelmének szabályait meghatározzák, ami adott esetben a forgalmazás megtiltását is jelentheti. Említhető a veszélyeztetett fajok kereskedelméről szóló washingtoni egyezmény (CITES–egyezmény),⁴⁶ amely a hatálya alá tartozó élő vagy élettelen állapotú növényi és állati példányok, valamint azokból származó egyes anyagok kereskedelmét korlátozza. Az egyes érintett fajtákat a veszélyeztetettség alapján sorolja több kategóriába. A kipusztulással leginkább fenyegetett fajokba tartozó példányok kereskedelmi célú forgalmazását megtiltja az egyezmény és az egyéb célú szállításukat is kettős engedélyezéshez (export– és importengedélyezés) köti.⁴⁷ Azoknál a fajoknál, amelyek kipusztulásának veszélye jelenleg még nem fenyeget, de a későbbiekben ennek lehetőségével számolni kell, az egyezmény kereskedelmi korlátként egyszeri engedélyezési kötelezettséget ír elő.⁴⁸ A kevésbé veszélyeztetett, a részes államok egyedi kérelmére listára vett fajok esetében a legenyhébb a korlátozás mértéke: e fajokhoz tartozó egyedek esetében is előírás a kiviteli engedélyezési kötelezettség, azonban az engedély kiadásának kritériumrendszere itt tartalmaz a legkevésbé korlátozó előírásokat.⁴⁹ A CITES–egyezményhez hasonló célú és logikájú példaként említhető a veszélyes hulladékok szállításáról szóló bázeli egyezmény,⁵⁰ amely megtiltja a veszélyes hulladékok exportját az Antarktiszra⁵¹ és az egyezményt alá nem író országokba. Az exporttilalom főszabálya alól az egyezmény konkrét kivételeket említ, amelyek igazolása esetén a hulladék exportálása meghatározott célországba engedélyezhető (pl. amennyiben az exportországban a hulladékot ártalmatlanítani nem tudják, a célországban

---

⁴⁶ A veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló Washingtonban, 1973. március 3. napján elfogadott egyezmény. Magyarországon kihirdette a 2003. évi XXXII. tv. Az egyezményt a Közösség is megerősítette, ld.: *Council 3626/82/EEC regulation on the implementation in the Community of the Convention on international trade in endangered species of wild fauna and flora.*

⁴⁷ CITES–egyezmény I. függelékében felsorolt fajok. Mindemellert az engedély kiadását is számos olyan feltételtől teszi függővé, amely az adott példányok sértetlenségét, a fajok fennmaradását szolgálja. Vö. *CITES–egyezmény* III. cikk.

hogyan egyértelműen igazolható legyen: a szállítás a példányokban semmilyen kárt nem fog okozni.

⁴⁸ CITES–egyezmény II. függelékében felsorolt fajok.

⁴⁹ CITES–egyezmény III. függelékében felsorolt fajok.

⁵⁰ A veszélyes hulladékok országhatárokat átlépő szállításának ellenőrzéséről és ártalmatlanításáról Bazelben, 1989. március 22. napján aláírt Egyezmény, kihirdette: *101/1996. (VII. 12.) Korm. rendelet.* Az egyezményt a Közösség is megkötötte, ld.: *Council 93/98/EEC decision of 1 February 1993 on the conclusion, on behalf of the Community, of the Convention on the control of transboundary movements of hazardous wastes and their disposal.* (Basel Convention)

⁵¹ Pontosabban az Antarktisznál földrajzilag némileg szélesebb területre, ui. az egyezmény 4. cikk 6. pontja szerint a részes országok a 60. déli szélességi foktól délre eső területekre nem engedélyezhetik a veszélyes hulladékok kiszállítását.

viszont rendelkezésre áll a megfelelő biztonságos technológia). A külgazdasági szabadság és a környezeti szempontok viszonyának meghatározásakor a CITES-egyezmény és a bazeli konvenció példája azért tekinthető sajátosnak, mert ez esetben az egyezmény a részes államoknak nem csak hogy lehetővé teszi, hogy korlátozó intézkedéseket vezessenek be, hanem ezt egyben kötelezettségként fogalmazza meg. Más megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy említett esetekben multilaterális szinten felismerték annak szükségességét, hogy egyes környezet- és természetvédelmi megfontolások érdekében a külgazdaság szabadságát korlátozni kell.

d) Végül, a külgazdasági szabadság és a környezeti célú beavatkozás konfliktusának *harmadik alaptípusaként* egyfajta versenyképességi összefüggésre, illetve az ezzel kapcsolatos dilemmára is utalni lehet. A nemzetközi kereskedelemben résztvevő termékek gyártása, előállításának során betartandó környezetvédelmi normák érvényesítése értelemszerűen költségként, a termék árát drágító tényezőként jelentkezik. Ennek következtében a negatív környezeti hatásokkal fokozottan együtt járó termelések azokra a földrajzi helyekre fognak koncentrálni, ahol a környezetvédelmi normák szintje alacsonyabb védelmet céloz és ezáltal a gyártók irányában alacsonyabb költség szintet eredményez. Az így elért költségmegtakarítás két ponton vet fel kérdéseket. Egyfelől az adott földrajzi hely – amely az esetek többségében valamely fejlődő állam – környezeti terhelése lényegesen növekszik, ami mindazonáltal nem csak helyi negatív környezeti hatásokkal jár együtt, hanem globális környezeti problémaként jelentkezik. A másik hatás viszont azzal áll összefüggésben, hogy a környezeti költségek körében így elért megtakarítás a magasabb környezetvédelmi szempontrendszer érvényesítő célországok termelőivel szemben versenyelőnyként fog jelentkezni. E probléma tehát egyenesen az ökodömping dilemmájához vezet, ami arra kérdez rá, hogy korlátozható-e a külgazdasági szabadság abban az esetben, ha a gyártó, importőr versenyelőnye abból ered, hogy a származási állam piacának környezetjogi rendszere lényegesen alacsonyabb szintű védelem megvalósítását írja elő. Hasonlóan az általános dömpingfogalomhoz, itt is arról van szó, hogy a gyártó (exportőr) gyakorlatilag költségek alatt próbálja termékét értékesíteni a célország piacán, csak a különbség annyi, hogy itt a költségek egy része olyan környezeti költség, amit a gyártó nem épített be a saját költségei közé. De ezen externális jellegű költségekkel is számolni kell, csak azokért végeredményben a társadalom, a jövő generációkkal megosztva fog majd helytállni. A WTO-normarend multilaterális szabályozási kereteiből kiindulva viszont arra a megállapításra juthatunk (még ha ez valamelyest elszomorító is), hogy ilyen magatartásokkal szemben jelenleg beavatkozási lehetőség nem igazolható. Vagyis minden ilyen, az ökodömping

megakadályozása céljából történő fellépés a GATT 1994 szabályaiba ütköző protekcionista intézkedésnek minősülne. Esetlegesen felvetődhet annak lehetősége, hogy az ilyen magatartásokkal szemben belkereskedelmi (az EU jogrendje esetében: belső piaci) szabályokkal lehetne fellépni. Jelesül, ha egy célország szabályozása az adott termékek előállításával kapcsolatban magas szintű környezetvédelmi előírásokat határoz meg, akkor az az importtermékkel szemben is alkalmazandó lesz. Viszont ez a lehetőség csak korlátozott eredménnyel kecsegtet, ugyanis belkereskedelmi szabályokkal ilyen viszonylatban legfeljebb az adott termék sajátosságait lehet befolyásolni (védett forrásokból származó alapanyagok felhasználásának a tilalma stb.), a termék előállításával kapcsolatos egyéb jellemzőket (gyártási technológia környezetbarát jellege stb.) a származási országok exportőreivel szemben gyakorlatilag nem lehet számon kérni.

3.7. A szociálpolitika hatásai

a) A nemzetközi kereskedelempolitika és a szociálpolitika kapcsolata alapvetően hasonló logikára épülő kérdéseket vet fel, mint amelyek a környezetvédelemnél voltak láthatóak. Más megfogalmazásban, az egyes országok lényegesen eltérő szociálpolitikai és szociális rendszeréből adódó különbségek a kereskedelmet elterelő hatással bírnak. Ez esetben is a nagyobb munkaerő-igényű gyártás azokba az általában szintén fejlődő, vagy kevésbé fejlett államokba helyeződik át, melyekben a szociális rendszer, a munkaerő költségei, a munkavédelem stb. lényegesen alacsonyabb szintű, mint a többnyire az ezeket a termékek importáló fejlett államokban.

b) Mindemellett a következmények is hasonlóak, mint amiket a környezetvédelmi megfontolásoknál láthattunk. Egyrészt az ily módon kialakuló, némi leegyszerűsítéssel, „dél-észak”-irányú kereskedelem megszilárdítja a gyártó ország fejletlen szociális viszonyait, a fejlett importország esetében viszont szintén egy dömpinghez hasonló hatás érvényesülhet. Utóbbi szociális dömpingként is aposztrofálható, minekután egy adott termék gyártója vagy exportőre azért fog versenyelőnyt szerezni az importpiacon, mert a gyártás helyén a munkaerő alkalmazásának közvetlen és közvetett költségei olcsóbb termelést tesznek lehetővé. Az ekképpen megszerzett kedvezőbb piaci pozíció viszont – circulus vitiosusként – az importországban eredményezhet növekvő szociális terheket. Ennek oka, hogy a helyállni nem képes hazai gyártók, akik magasabb szintű szociális és munkavédelmi körülmények között foglalkoztatnak helyi munkaerőt, kénytelenek lesznek más úton-módon (munkaerő-elbocsátással vagy egyenesen a termelésük leállításával stb.) reagálni a megváltozott piaci viszonyokra. Az ökodömping kapcsán elmondottak analógiájaként itt is alkalmazható az a gondolati séma, hogy a szociális dömping is

végeredményben költségek alatti értékesítést jelent. Másképpen megfogalmazva, az exportőr versenyelőnyét nem a kedvezőbb, objektív jellegű versenyképességi mutatókkal éri el, hanem azzal, hogy olyan költségeket nem terít meg, amelyeket egyébként internalizálnia kellett volna. Ennek kijelentése nyomán viszont arra kell rákérdezni, hogy ha léteznek ilyen be nem kalkulált költségek, akkor azért végeredményben kinek kell helytállnia. Ha kizárólag az előbb említett viszonyrendszeren belül maradunk (fejlődő exportország – fejlett importország kereskedelmi viszonya), akkor kézenfekvő lenne egy olyan összefüggés valószínűsítése, hogy a gyártó által be nem kalkulált szociális költségek végeredményben az importország növekvő szociális kiadásainak megfeleltethetők. Ez azonban rendkívül félrevezető, mert látszólagos összefüggés ellenére semmilyen tényleges kapcsolat nincs a gyártó által „meg nem fizetett költségek” és a fejlett országban a szociális rendszerekbe ténylegesen befizetett növekvő költségek között. A gyártó versenyelőnyét okozó, meg nem fizetett költségeként ugyanis a gyártó ország munkavállalói lesznek kötelesek helytállni, persze nem közvetlenül, hanem olyképpen, hogy elviselik a rosszabb munkakörülményekből, az alacsonyabb bérből, a szociális biztonság hiányából fakadó externális hatásokat. Más szóval az importállamban a piaci nyomás miatt bekövetkezett hatások nem a „meg nem térített szociális költségek” fedezete, hanem a szociális dömpinggel összefüggésben bekövetkező kár.⁵²

c) Ez utóbbi megállapítás vezet el végül ahhoz a kérdéshez, hogy az efféle kárt okozó importtal szemben igazolható-e intézkedés bevezetése, vagyis megengedett-e ebben a körben a külgazdasági szabadság korlátozása. A válasz hasonló a környezetvédelmi szempontok kapcsán megfogalmazottakhoz, nevezetesen közvetlen beavatkozásra a szociális dömpinggel szemben az államoknak nincs lehetőségük. Elvileg közvetett tényezőként számításba jöhetnek azok a nemzetközi egyezmények, amelyek egyes szociális jogok érvényesítését teszik lehetővé, viszont ezek kapcsolata is a külgazdasági szabadsággal nagyon távolinak tűnik. E nemzetközi jogi normák lehetővé tehetik, hogy bizonyos munkafeltételek tekintetében az államok többségében azonos helyzet alakuljon ki (pl. gyermekmunka

---

⁵² Mellékesen jegyezhető meg, hogy előbbieik alapján téves az a fejlett országokban sokszor hangoztatott nézet, mely szerint a szociális dömpinggel megtakarított költségeket végeredményben a célország munkavállalói, szociális rendszerének fenntartói térítik meg. Ez a nézőpont ugyanis éppenséggel a probléma etikai jellegű vonatkozásait nem ismeri fel. Ehelyütt a téma részletes kifejtése nem cél, de utalhatunk ennek még ennél is összetettebb mivoltára: tovább árnyalja a képet ugyanis, hogy habár a szociális dömpingből kifolyólag egy fejlett importállam károsodik, de ezzel párhuzamosan fogyasztói e kereskedelmi magatartásból nyerne is, minthogy magához a termékhez olcsóbban fognak hozzájutni.

tilalma),⁵³ hasonló költséget okozva ezzel a gyártóknak. Viszont egyes tényezőkre már eleve e normák sem képesek hatni (pl. a munka ellenértéke, a szociális biztonság intézményei stb.), illetve semmiképpen nem teszik igazolhatóvá harmadik államok kereskedelmi védelmi intézkedéseit példának okáért szociális dömpingre hivatkozással.

d) Végül nem lehet megkerülni azt a ténytet, hogy a nemzetközi kereskedelem és a szociálpolitika viszonyának alakításában az utóbbi időszakban egyre jelentősebb civil participáció figyelhető meg. Ezek a kezdeményezések, gyűjtőnevükön a „fair trade”-mozgalmak⁵⁴ alapvető célja nem a fejlődő országokkal kialakított kereskedelmi kapcsolatok korlátozása, hanem ellenkezőleg az, hogy az általuk előállított termékekért méltányos vételárat kapjanak, illetve hogy ez az ellenérték el is jusson közvetlenül a termelőkhez. Mivel a „fair trade”-termékek ára általában magasabb, mint a hasonló, „nem méltányos” termékek nyomott piaci ára, ezért az importállamokban nem érzékelhető a szociális dömping begyűrűző hatása. Vagyis e civil kezdeményezésű mozgalmaknak sikerül elérniük, hogy a gyártás szociális költségeit méltányos módon nem „rejtik el”, viszont ebből kifolyólag a célországban sem okoznak szociális feszültséget a termékexporttal összefüggésben. Bizonyos termékek (elsősorban kakaó, cukor, kávé, tea, rizs) kereskedelmének egyre nagyobb hányada kerül át a méltányos kereskedelmi rendszerbe, valamint az ilyesfajta alulról jövő kezdeményezés sikereként értékelhető az is, hogy egyre gyakrabban képesek a nemzetközi szervezetek és az államok döntéshozatalát befolyásolni a „fair trade” filozófiájának támogatása érdekében.⁵⁵

A fair-trade mozgalom példájából pedig végül következik az is, hogy az előbb felvázolt helyzetet nagyon könnyű félreértelmezni. Az érintett fejlődő országban a termelésben résztvevő munkavállalóknak a szemszögéből nézve ugyanis a munkalehetőség, még ha rossz munkakörülményeket jelent is, sokszor az egyetlen megélhetési forrás. Ezért magyarázatot nem igényel az a megállapítás, hogy adott helyzetben a megoldás semmiképpen sem a

---

⁵³ Ld. pl. a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet által elfogadott, a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról és felszámolására irányuló azonnali lépésekről szóló 182. számú Egyezményt. Megerősítette itthon 17/2000. (III. 24.) OGY határozat.

⁵⁴ Az első komolyabb kezdeményezésként a brit Oxfam-ot említik, amely menekültek által készített termékeket kezdett méltányos feltételek között értékesíteni. Később olyan átfogó szervezetek alakultak, mint az *International Fair Trade Association* (IFAT), vagy az európai társszervezete, az *European Fair Trade Association* („efta”). A ’90-es évektől kezdődően a fair trade-termékek egységes tanúsítási rendszere is kialakult, amelyért szintén egy nemzetközi szervezet, a *Fairtrade Labelling Organizations International* (FLO) felel.

⁵⁵ Példaként említhető, hogy külön működik egy lobbiszervezet (*FINE Fair Trade Advocacy Office*), amely kifejezetten a közösségi döntéshozatalra specializálódott. Részben e szervezetnek is volt köszönhető, hogy az AKCs-országokkal 2000-ben megkötött Cotonou-egyezménybe az említés szintjén bekerült a méltányos kereskedelem módszere is.

méltánytalan körülmények között gyártott termékek nemzetközi kereskedelmének a korlátozása, mert valójában éppen ezzel szilárdulna meg végérvényesen a helyi fejletlen szociális rendszer. Éppen ellenkezőleg: a termékek fejlettebb felvevőpiacainak – a függőség okán – sokkal nagyobb szerepe lehet abban, hogy a gyártó országra különböző eszközökkel ráhasson, illetve segítséget nyújtson. Mindezt annak érdekében, hogy az említett szociális körülmények pozitív irányba fejlődjenek. Ez utóbbira példaként szolgálhat az Európai Unió kereskedelempolitikája az EK Sz alapján társult tengerentúli területekkel szemben. E területek esetében ugyanis a kereskedelempolitikai viszonyok kialakítása erős fejlesztési politikai eszközökkel párosul annak érdekében, hogy idővel ezek a területek is konvergáljanak a belső piac államainak fejlettségi szintjéhez. De nem tagadható persze az sem, hogy emellett az uniós kereskedelem- és fejlesztési politika kritikai szemszögből is vizsgálható, sok esetben ugyanis mintha hiányozna az e fajta felelősségvállalás.

3.8. A fogyasztóvédelem-politika hatásai

a) A fogyasztói érdek és a külgazdasági szabadság összefüggésére első megközelítésben leginkább a liberalizációs törekvések egyik fontos előfeltevése mutat rá. Eszerint a nyitottabbá váló nemzetközi kereskedelem végső haszonélvezői maguk a fogyasztók, ugyanis a piaci verseny erősödéséből a fogyasztókat olyan pozitív hatások érik, mint az alacsonyabb árszint, nagyobb választék és jobb minőségű termékek.

A fogyasztóvédelem és fogyasztói jogok második világháborút követő megalapozását és fejlődését elősegítő tapasztalatok viszont rámutattak, hogy e feltevések teljes egészében nem igazolódnak be, a pozitív hatások mellett a fogyasztóknak nagyobb kockázati tényezőkkel is kell számolniuk. E kockázatok mérséklését, illetve megszüntetését célozzák az elmúlt évtizedek fogyasztóvédelmi törekvései, viszont ezen elhatározások megvalósulása jórészt nem lépi át a nemzeti szintű fogyasztói politikák határait. Következésképpen a nemzetközi kapcsolatokban egyelőre csak kivételesek esetekben válik igazolhatóvá fogyasztóvédelmi célzatú közvetlen beavatkozás, nevezetesen az import vagy exportforgalom direkt korlátozása. Ilyen eseti jellegű beavatkozásra gyakorlati példaként szolgálhatnak a '90-es években a szarvasmarhákat tömegesen sújtó szivacsos agyvelőgyulladás (BSE) nyomán elrendelt korlátozó intézkedések, vagy az elmúlt években a madárinfluenzára hivatkozással bevezetett import- és exporttilalmak. Ezekben az esetekben az állategészségügyi szempontokon túlmenően a korlátozásokat kifejezetten fogyasztóvédelmi célkitűzések is indokolták, minekután mindkét esetben feltételezhető volt, hogy a megbetegedések az emberre is veszélyesek lehetnek. Az e fajta közvetlen beavatkozás általános

kereteit a GATT 1994 XX. cikke⁵⁶ és WTO-egyezményhez csatolt szektorális megállapodás biztosítja.⁵⁷ Ez utóbbi célkitűzéseiből kiderül, hogy a megállapodás keretében elrendelhető állat- és növényegészségügyi korlátozások az emberek (vagyis a fogyasztók) egészségét és életét is védik.⁵⁸ A WTO multilaterális szabályain túlmenően más nemzetközi jogi normák is lehetővé teszik a hasonló célú beavatkozást. Illusztrációként utalni lehet az ENSZ keretében kidolgozott nemzetközi növényvédelmi egyezményre,⁵⁹ amely szerint a részes államok a növények és növényi termékek importját megtiltó, vagy korlátozó intézkedéseket (pl. ellenőrzést) vezethetnek be annak érdekében, hogy fertőzött szállítmányok behozatalát megakadályozzák.⁶⁰

b) A közvetlen fogyasztóvédelmi célzatú korlátozások mellett jelentősebb a közvetett korlátok szerepe. Ez következik abból az említett tényből, hogy a fogyasztóvédelmi politika garanciái többnyire a nemzeti – az EU esetében közösségi – szinten épültek ki, és az ehhez a szinthez tartozó normarendszer értelemszerűen nem csak a hazai előállítású, hanem az importból származó termékek forgalmazását is befolyásolják. Hasonlóan tehát a környezetvédelmi célkitűzéseknél látottakhoz, bizonyos belkereskedelmi szabályok követelményeinek az érvényesítése azt eredményezi, hogy az adott országba (a Közösségbe) csak olyan termék lesz exportálható, amely a fogyasztóvédelmi szabályoknak megfeleltethető. Lényeges különbség viszont a környezetvédelmi szempontokhoz képest, hogy a fogyasztóvédelem céljai a közvetett úton keresztül nagyobb hatékonysággal érvényesíthetők. Ennek oka, hogy az exportőr szemszögéből nézve a magasabb fogyasztóvédelmi követelményrendszer teljesítése ugyan magasabb költséget fog jelenteni, de ezt az exportőr értelemszerűen nem kerülheti meg, mint ahogy a gyártás áthelyezésével a környezetvédelmi költségeket minimalizálhatja. Erre ugyanis azért nem képes, mert éppen azokhoz a fogyasztókhoz akarja a termékét eljuttatni, akik érdekében a magasabb szintű fogyasztóvédelem ki lett építve. Ezáltal mindazok a külföldi termelők, akik e magas szintű

---

⁵⁶ A GATT 1994 XX. cikk különböző kivételeket határoz meg, amelyek céljából a részes államok korlátozó eszközöket alkalmazhatnak, a b) pont itt említi – többek között – az emberi élet vagy egészség védelmét szolgáló intézkedéseket.

⁵⁷ Megállapodás az állat- és növényegészségügyi intézkedések alkalmazásáról. WTO-egyezmény.

⁵⁸ Vö. a *Megállapodás* preambuluma és 2. cikk (1) bekezdés.

⁵⁹ Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete keretében 1951. évi december hó 6. napján kötött Nemzetközi Növényvédelmi Egyezmény, kihirdette: 1961. évi 3. tvr. Az egyezményt a Közösség is megkötötte: *Tanács 2004/597/EK határozat* az Európai Közösségnek a FAO-Konferencia huszonkilencedik, 1997. novemberi ülése 12/97 határozatában felülvizsgált és jóváhagyott Nemzetközi Növényvédelmi Egyezményhez való csatlakozásának jóváhagyásáról.

⁶⁰ Ld. *Egyezmény* VI. cikk (1) bekezdése.

követelményeknek nem tudnak megfelelni (mert pl. ehhez nincs meg a technológiai hátterük, vagy annak tetemes költségeit már lehetetlen lenne átterhelni a vásárlókra stb.), nem fogják tudni értékesíteni termékeiket az érintett exportpiacon. Gyakorlati szemszögből nézve velük szemben a belkereskedelmi fogyasztói normák ugyanolyan hatást fognak kifejteni, mint a közvetlen importkorlátozó intézkedések.

Ebből a szempontból kifejezetten jól kialakítottnak tűnik a közösségi jog fogyasztóvédelmi szabályozása, amely mai formáját jórészt az egységes belső piaci harmonizációnak köszönheti. Részleteket nem kifejtve utalni lehet példának okáért a termékbiztonsági szabályozásra, a termékfelelősségre, illetve a műszaki harmonizációra, így a közösségi szabványok rendszerére. Fontos viszont, hogy e szabályok érvényesítése a belső piacon előállított és külföldről származó termékekkel szemben azonos módon, ugyanolyan mértékű kötelezettséget teremtve történhet. Ellenkező esetben a szabály a GATT 1994 által előírt diszkrimináció tilalmának alapelveibe (nemzeti elbánás),⁶¹ illetve a technikai akadályokról szóló megállapodásba⁶² ütközne.

3.9. A kultúra–politika hatásai

A kultúrpolitikai tényezők alatt mindazok a szempontok értendők, melyek a különböző kulturális javak, műtárgyak és egyéb értékkel bíró kulturális produktumok kereskedelmének befolyásolását indokoltta tehetik. Ha ehhez kapcsolható tényezőket vesszük szemügyre, akkor azonnal látható, hogy a kultúrpolitika pozíciója nehezen határozható meg egyértelműen a külgazdasági szabadság szemszögéből. Nevezetesen, számos komoly érv a kulturális javak kereskedelmének liberalizálása mellett szól, ezzel szemben viszont legalább ilyen súlyú szempontok a beavatkozás szükségességét teszik indokoltta.

Általánosságban a be nem avatkozás, más szóval a *külgazdasági szabadság melletti* kultúrpolitikai érv az, hogy a műtárgyak forgalmának növekedése magára a művészetre is pozitív hatása lehet. Ugyanis ha kedvezőbb feltételekkel értékesíthetők a műtárgyak, akkor ez önmagában a keresletre is kihat (pl. többen látnak befektetési lehetőséget a műtárgyakban), ami egyedi szemszögből nézve értelemszerűen a művészek helyzetét érinti kedvezőbben, ösztársadalmi oldalról viszont a művészet „aktivizálódásához” vezet és mindezek mellett hatékonyan járulhat hozzá olyan konkrét problémák megoldásához, mint a művészet finanszírozása. Ezek a kulturális szempontok nagy valószínűséggel a kortárs művészetek tekintetében minden bizonnyal igazolhatók. A kereskedelemhez kapcsolódó kedvezmények számos formát

---

⁶¹ GATT 1994 III. cikk (4) bekezdés.

⁶² Megállapodás a kereskedelem technikai akadályairól. WTO-egyezmény.

ölthetnek (vámmentesség, áfamentesség, adókedvezmények stb.). A műtárgyak és egyéb kulturális javak kereskedelmének liberalizálására nemzetközi szinten is történtek ösztönző lépések. Példának okáért az ENSZ keretében dolgozták ki a Lake Success-i megállapodást,⁶³ mely az oktatási, tudományos és kulturális jellegű javak nemzetközi kereskedelmének kedvezőbb feltételrendszerét kívánta megteremteni. Ennek érdekében kötelezni próbálta a részes országokat, hogy ne terheljék vámmal vagy más illetékekkel a hatálya alá tartozó tárgyak export- és importforgalmát.

A szabadság szükségességét igazoló érvek mellett viszont *a korlátozást tehetik indokolttá* az olyan kultúrpolitikai szempontok, mint egyes nemzeti és egyetemes kultúrkinccsek védelme, megőrzése, és ennek érdekében a védett műtárgyak folyamatos követése, a forgalom ellenőrzése. Említhető ezzel kapcsolatban a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló UNIDROIT-egyezmény, amely a jogellenesen forgalmazott műtárgyak és egyéb javak további kivitelét tiltja.⁶⁴ A liberalizáció kapcsán hivatkozott Lake Success-i megállapodás ezen ellentétes szempontok illusztrációjaként is szolgálhat, minthogy az számos kivételt tartalmaz, mely éppen a műtárgyak forgalmának korlátozását teszi lehetővé a részes államoknak.⁶⁵

Ahogy ez utóbbi említett megállapodás is jól példázza, a külgazdasági szabadság és a kultúrpolitikai szempontok viszonyának meghatározó sajátossága, hogy a „beavatkozás” és a „be nem avatkozás” melletti érvek együttesen vannak jelen és nagyjából kiegyenlítik egymást. Ilyen „*kiegyensúlyozottság*” tükröződik vissza az Európai Unión belüli jogi szabályozásból is. A vámkönnyítések típusait meghatározó közösségi rendelet⁶⁶ alapján például vámmentesen importálhatók az Európai Unióba különféle gyűjteményi tárgyak és egyéb műtárgyak, amelyeket nem közvetlen eladás (továbbértékesítés) céljából hoznak be galériák, múzeumok és egyéb szervezetek az Európai Unióba.⁶⁷ Az akadálymentes behozatal mellett viszont a tagországok kulturális célzattal, a nemzeti kincseik védelme érdekében korlátozásokat vezethetnek be. A magyar szabályozás alapján ez a

---

⁶³ Az oktatási, a tudományos és a kulturális jellegű tárgyak behozataláról Lake Successben, 1950. november 22-én kelt megállapodás. Kihirdette: *1979. évi 12. tvr.*

⁶⁴ Lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény. Itthon kihirdette: *2001. évi XXVIII. törvény.*

⁶⁵ Mindemellett megjegyezhető, hogy az egyezménynek a sok esetben nem kifejezetten szándékolt rendelkezése, hanem a tágan értelmezhető fogalomhasználata tette lehetővé, hogy a részes államok továbbra is fenntartsanak akadályokat ezen a területen.

⁶⁶ Tanács *918/83/EGK rendelet* a vámmentességek közösségi rendszerének létrehozásáról.

⁶⁷ Tanács *918/83/EGK rendelet* 51. cikk.

védett műtárgyak esetében egy sajátos kiviteli engedélyeztetést jelent,⁶⁸ amely a fent hivatkozott védelmi szempontok érvényesítését jelenti és indokolttá teszi a szabad kereskedelmi forgalom korlátozását.

Végezetül a kultúrapolitika kapcsán, mintegy a közösségi jogot a nemzetközi joggal összekötő hídként lehet utalni a kulturális sokszínűség védelméről és támogatásáról szóló UNESCO egyezményre.⁶⁹ Az egyezmény 2005-ös megszületését követően az Európai Bizottság nyomban javasolta, hogy ahhoz csatlakozzon az Európai Unió is.⁷⁰ Ennek háttérében az állt, hogy az Európai Unió a kulturális és szellemi javak kettős – gazdasági és kulturális – természetét⁷¹ már korábban felismerte, és szabályozásában ezeket a szempontokat konzekvensen érvényesítette. A Bizottság határozott törekvése, hogy az UNESCO egyezmény alapján az átfogó tevékenysége során – így minden bizonnyal a kereskedelempolitika szabályainak kialakítása kapcsán – a kulturális vonatkozásokat is hatványozottan figyelembe vegye.⁷²

4. A globális és lokális külgazdasági normarendszer

4.1. A szabadságot elősegítő és korlátozó tényezők „kompromisszuma”

a) A külgazdaság szabadságát elősegítő és annak kiteljesedését korlátozó szempontoknak egyfajta kompromisszuma tükröződik vissza a második világháború utáni időszakról kezdődően abban a pluri-, majd multilaterálisnak, ma pedig már inkább globálisnak⁷³ nevezhető külgazdasági normarendszerben, amelynek az egyik legmeghatározóbb eleme jelenleg a Kereskedelmi Világszervezet. Ennélfogva a GATT–WTO–hoz köthető, tartalmát tekintve külgazdasági jogi anyagi és eljárási normarendszer biztosítja a globális térben az ipari és mezőgazdasági termékek forgalmának, a szolgáltatások nyújtásának és az egyéb termelési tényezők áramlásának *tendenciózan egyre nagyobb szabadságát*. Így feltehető a kérdés, hogy

---

⁶⁸ A „sajátossága” abban rejlik, hogy a műtárgyak kivitelével kapcsolatos engedélyeztetés tárgyában nem az általános engedélyezési hatóság (Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hatóság), hanem egy szakintézmény, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal jár el. Ld. 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.

⁶⁹ UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Paris 20 October 2005. Letölthető: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919e.pdf> (2009.11.30.).

⁷⁰ Az Európai Közösség csatlakozása a csatlakozási okmányok 2006. december 18-i letétbe helyezésével megtörtént. Megjegyezhető, hogy az egyezmény párhuzamos hatáskörbe tartozik, így lehetőségük van a tagállamoknak is csatlakozniuk a konvencióhoz. Eleddig pl. Franciaország, Olaszország, Németország és az Egyesült Királyság, valamint hazánk csatlakozott.

⁷¹ Ld. KIRÁLY M.: *Egység és sokféleség*. Budapest: Új Ember Kiadó, 2007. 252.

⁷² KIRÁLY: i. m. uo.

⁷³ Gondolva itt ismét elsősorban a „globális” kifejezés földrajzi értelemben vett jelentésére.

egyrészt mi a funkciója és valójában miből eredeztethető ez a normarendszer?

E keretrendszer *elsődleges funkciója*, hogy az említett termelési tényezők áramlását befolyásoló liberalizációs és korlátozó tényezők összhangját megteremtse, vagyis a külgazdasági szabadság egy adott szintjét biztosítsa. Ez azt jelenti, hogy célja a globális tér külgazdasági „játékszabályainak” kialakítása, vagy ha ehhez *Snyder* gondolatát hozzákapcsoljuk, akkor ennek értelmében a globális külgazdasági normarendszer funkciója maga a *globalizáció kormányzása*. A „kormányzás” ebben az olvasatban, még ha általánosságban megalapozottnak is tekinthető, sokszor inkább helyzettől függőnek és epizodikusnak tűnik. Más megfogalmazásban az itt tárgyalt globális külgazdasági keretrendszer és az azt visszatükröző normarend *nem hézagmentesen* próbálja lefedni az államok (illetve vámuniók, szabadkereskedelmi övezetek) közötti globális külgazdasági folyamatokat, hanem annak *csak bizonyos aspektusait* emeli ki. Ennélfogva a keretrendszert kialakító államok közötti egyeztetések időpontjában súlypontinak nevezhető tematikát szilárdítják meg a globális külgazdasági keretrendszer szintjén normává. Ennek fényében az „epizodikusság” oka végeredményben az, hogy a nemzetközi jogban testet öltő szabályok tartalma kifejezetten az azt megalkotó államok partikuláris érdekeit próbálja összhangba hozni.

b) Ebből viszont az a következtetés vonható le, hogy a globális külgazdasági normarendszer *kettős – lokális és globális – kompromisszum* eredménye, ennélfogva maga a külgazdasági jogi keretrendszer e kettős kompromisszmra vezethető vissza.

Egyfelől ugyanis *lokális*, vagyis az egyes szereplők (államok, vámuniók) szintjén születik megegyezés a tekintetben, hogy a külgazdasági szabadság mértékének meghatározásakor mely korlátozó és mely liberalizációs faktorok kezelendők prioritásként. Az érintett államon belüli kompromisszum megteremtése nem csak az adott szuverén döntésének függvénye, ugyanis a fent tárgyalt globalizáció folyamatának objektív következménye, hogy az adott állam által képviselt elképzelésre az egyéb aktorok is hatást próbálnak kifejteni. Ez konkrétan megfogalmazva azt jelenti, hogy adott esetben az Európai Unió szintjén a multinacionális vállalati csoportok befolyásukat érvényesíteni próbálják annak érdekében, hogy a termelési tényezők áramlása a saját érdekeiknek megfelelő mértékben legyen biztosított.⁷⁴ Ezzel szemben megeshet viszont, hogy egyes nem kormányzati szervezetek, mint a globális hálózatok szintén lényeges szereplői, a saját partikuláris érdekeik (környezetvédelmi, szociális célok stb.) érvényesítése végett a külgazdasági szabadság korlátozása érdekében fognak síkra szállni. Ennek

---

⁷⁴ Az Európai Unió lokalitására ezt lefordítva az efféle aktorok példajaként hozhatók az uniós ágazati szervezetek, lobbicsoportok (pl. Eurofer, Colipa, Cotance stb.).

eredményeképpen alakulnak ki különböző megközelítésű lokális egyetértések a külgazdasági rendszer szabadságának kívánatos szintjéről.

A *globális* szintű kompromisszum pedig már magának a nemzetközi norma megalkotásának a folyamatához kapcsolódik. Ezen a szinten az államok (Közösség) a külgazdaság szabadságát végső soron meghatározó globális szabályok kialakítása érdekében a saját kompromisszumos álláspontjaikat alkufolyamatba bocsátják, amelynek eredményeképpen, ha sikerül a globális kompromisszum elérése, konszenzussal normát fogadnak el (*globális külgazdasági jog*). A globális szinten meghatározott feltételek teljesüléséhez azonban nem elegendő önmagában a globális külgazdasági jog (konkrétan pl. a GATT–WTO–normarend) intézményrendszere, hiszen ez esetben végeredményben nemzetközi jogi – többnyire szerződéses – normákról van szó. A „kompromisszum” érvényre jutásának garanciája tehát, hogy a globális szinthez szervesen kapcsolódjon a *lokális külgazdasági jog* is. A globális és lokális szabályozási szint közötti reláció egyfajta implementációs viszonyként írható le. Az előbbi kontextusába behelyezve, a lokális szint jelentősége abban áll, hogy a globális külgazdasági jog formálói (államok, EK) a globális szinten megkötött kompromisszumukat lokális (nemzeti, közösségi) szinten végrehajtják, tekintettel arra, hogy a globális szinten – minthogy nemzetközi jogi viszonyról van szó – hatékony végrehajtási és kikényszerítési eszközrendszer nem épült ki.

Összekapcsolva tehát az előző fázisokat: a külgazdasági rendszer szabadságáról először az egyes államok (vagy esetünkben az EU) lokális kompromisszumai alakulnak ki, ennek alapján globális szinten (pl. a WTO keretében) létrejön az egyetértés a végleges feltételrendszerről, melyek nemzetközi szerződés formájában öltönek testet. A globális külgazdasági jog forrásai pedig végeredményben az egyes államok (EU) implementációs normáin, vagyis a lokális külgazdasági jog közvetítő közegén keresztül fog érvényre jutni.

Látható, hogy az előbbi folyamat lényeges mozzanata a globális kompromisszum kialakítása. Éppen ezért nem elhanyagolható kérdés, hogy e globális normarendszer kialakításához elvezető „érdekegyeztetés”, alkufolyamat *milyen pozíciójú szereplők között megy végbe*. Ha a GATT–WTO–rendszer fejlődéstörténetére, a GATT 1947 kialakításának és későbbi felülvizsgálatainak körülményeire gondolunk, akkor látható, hogy az ebben megtestesülő globális külgazdasági keretrendszer számos konkrét szabálya nagyobb érdekérvényesítési potenciállal bíró állam igényének megfelelően lett megfogalmazva. Így utalhatunk a GATT XIX. cikkére, amely majdhogynem szó szerint került át az USA és Mexikó által megkötött szabadkereskedelmi megállapodásból, és e klauzula nélkül az Egyesült Államok alá sem írta volna a GATT 1947 egyezményt. De utalhatunk a dömpingellenes szabályozásra is, amelynek a globális szinten megjelenő

hatályos keretszabályai több alternatív megoldás „versenyének” eredményeképpen lett meghatározva a GATT uruguayi körtárgyalásán. Nevezetesen, a Kanada és az EK által szorgalmazott modell került be végül a dömpingellenes kódexbe, szembe helyezkedve az alapvetően délkelet-ázsiai kisebb érdekérvényesítési erővel rendelkező államok érdekeivel. Következésképpen a külgazdasági kapcsolatrendszer szabadságát meghatározó „érdekegyeztetési folyamatban” jól kitapintható a *Martonyi* által „*jogi hegemónizációnak*” nevezett jelenség,⁷⁵ amely ehelyütt azáltal kap értelmet, hogy a rendszer egyes elemei bizonyos erősebben ható érdekek dominanciája alá kerülnek, viszont a globális külgazdasági rendszerbe lépni kívánó minden szereplőnek ezeket a szabályokat tiszteletben kell majd tartania, még abban az esetben is, ha az a saját érdekeivel szemben állna. Az államok e fajta potenciálja, vagyis hogy milyen mértékben képesek befolyásolni a globális alkufolyamatot, számos – elsősorban gazdasági és politikai – tényezőtől függ, amelyek alapján az államok – leegyszerűsített séma szerint – tipizálhatók is. Az *első csoportba* azok az államok tartoznak, mely a globális alkufolyamatban gazdasági pozíciójuk okán képesek domináns módon részt venni és élnék is ezzel a lehetőséggel.⁷⁶ A *második csoportba* viszont azokat a gyenge államokat sorolhatjuk, melyek habár szeretnének bekapcsolódni a globalizáció folyamatába, azonban ennek személyi, pénzügyi, technikai vagy egyéb feltételei hiányoznak, így nem képesek a „globális játékszabályok” kialakítását érdemben befolyásolni.⁷⁷ A *harmadik csoport* pedig azon országok egyre szűkebb körét öleli fel, melyek külön utas politikát folytatva nem is kívánnak érdemben bekapcsolódni a globális külgazdasági jog normáinak kialakítási folyamatába – függetlenül, hogy erre egyáltalán képesek lennének, avagy sem.⁷⁸

---

⁷⁵ Vö. MARTONYI: i. m. 193.

⁷⁶ Jelenleg elsősorban az USA, EU és Japán. Idővel egyre inkább számolni kell ebben a csoportban Kínával és Indiával is.

⁷⁷ Említhető volt Magyarország ebben a csoportban mindaddig, amíg nem csatlakoztunk az Európai Unióhoz. Magyarország szava – a gazdasági pozíciója okán – értelemszerűen kisebb súlyt nyomott a latban az Uruguay-forduló során, mint a fejlettebb gazdasági potenciállal rendelkező és aktívabb külgazdasági forgalmat bonyolító országok. Magyarország szempontjából éppen ezen okból kifolyólag hozott jelentős változást az uniós csatlakozás, minthogy a külkereskedelmi folyamatok irányításának a hatásköre átszállt egy olyan aktorra, az Európai Unióra, amely előnyös pozícióban és jelentős súllyal kapcsolódik be az említett globális alkufolyamatba.

⁷⁸ Pl. Kuba, Észak-Korea, egyes arab államok, és nem kizárt, hogy az elmúlt években egyes latin-amerikai országokban lezajló politikai-társadalmi változások nyomán e „renitens államok csoportja” is bővülni fog. Hangsúlyozni kell, hogy mindez nem azt jelenti, hogy említett államok nem kívánnak bekapcsolódni a globális külgazdasági rendszerbe, erre ugyanis mindenképpen rákényszerülnek. Esetükben inkább arról van szó, hogy magának a feltételrendszernek, vagyis a globális külgazdasági jognak a megalkotási folyamatából

A fentieket összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy az erősebben ható érdekek hordozójaként megjelenő – *domináns* – államok lesznek azok, amelyek a globális külgazdasági keretrendszer – a „kormányzás” – feltételeit meghatározhatják, de ez sok esetben kevésbé az adott állam valamilyen elvont, általános érdekétől (pl. nemzetgazdasági érdektől) függ, minthogy e mögött a fent említett lokális kompromisszum kialakításának teljes folyamata áll. Más szóval jól körülhatárolhatók azok a konkrét érdekcsoportok (termelői képviselők, ipari érdekhordozók, a fogyasztók stb.), melyektől közvetlenül eredeztethetők azon érdekek, amiket aztán az érintett erős befolyású állam a globális alkufolyamat során képviselni fog.

4.2. Az Európai Unió kereskedelmi védelmi eszközrendszere

4.2.1. A közös kereskedelempolitika

Az Európai Unió esetében a lokális szintű külgazdasági normarendszer megtestesítője a közös kereskedelempolitika, azonban e lokális szint végeredményben további két részre bontható. Az EU ugyanis nem rendelkezik olyan intézményrendszerrel (uniós vámhatóság stb.), amelyen keresztül képes lenne a saját, lokális szintű külgazdasági jogának, vagyis a közös kereskedelempolitikának az eszközeit közvetlenül érvényre juttatni. Ehhez nélkülözhetetlen a tagállamok közreműködése, ezáltal a lokális szinten belül a közösségi kereskedelempolitika mellett – vagy inkább: alatt – egyfajta „szublokális” szintként a tagállamok külgazdasági végrehajtási jellegű intézményrendszerével is számolnunk kell.

Mindemellett a vizsgálódás irányát mindenképpen befolyásolja az a közzhelyszámba menő megállapítás, hogy az Európai Unió nem állam, ezáltal az EU külgazdasági kapcsolatrendszerének kialakítása jogi szempontból élesen elkülönül a hagyományos külkapcsolatok, külpolitika területétől és eszközrendszerétől. Az EU esetében ui. nem beszélhetünk egységes, integrált kül- vagy *külső politikáról*. Habár a *Lisszaboni Szerződés*⁷⁹ nyomán az EKSz-t nevében felváltó Európai Unió Működéséről szóló szerződés V. része is „Az unió külső tevékenysége” elnevezést viseli, de ennek egységes jellege nehezen igazolható: itt csupán a nemzetközi kereskedelmi együttműködéshez s a kereskedelempolitikához kötődő hatásköröket találjuk, az ezen túlmutató olyan területek, mint a külpolitika, továbbra is az Európai Unióról szóló Szerződésben maradt. Következésképpen a Lisszaboni

---

vonják ki magukat, következésképpen a lokális külgazdasági normarendszerük kialakításkor a globális normák nem fogják beszűkíteni a mozgásterüket.

⁷⁹ Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról. HL „C” 306 (2007.12.17.) Magyarul hozzáférhető: [http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:HU:HTML \(2009.11.30.\)](http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:HU:HTML (2009.11.30.)).

Szerződés hatálybalépését követően is elkülönült hatáskörcsoportként, más–más integráltsági szinten jelenik meg a jórészt kizárólagos hatáskört jelentő közös kereskedelempolitika, valamint a közös kül–, biztonság– és védelempolitika, amely utóbbi terület – még az egységessé váló Európai Unió szervezetén belül is – elsősorban a kormányközi együttműködés (olykor kiszámíthatatlan) tényezőinek van alárendelve.

Előbbiek miatt ma még célszerűnek mutatkozik a közös kereskedelempolitikát nem egy tételezett, általános külső politika irányából megközelíteni, hanem önállóan, külön utalva azokra a sajátosságokra, melyek a Közösség e területre eső hatáskörgyakorlását jellemzik. Egyszóval már itt előrebocsátható, hogy hasonlóan a Közösség egyéb politikáihoz, a közös kereskedelempolitikát illető kérdések sem másként, mint *hatásköri problémaként* ragadhatók meg. Ennek okát szintén abban fedezhetjük fel, hogy – általánosságban – az EK kompetenciáit teljesen eltérően gyakorolhatja, mint ahogy pl. egy föderatív állam esetében a föderáció maga eljárhat a hatáskörgyakorlás során. Mivelhogy az egyes politikák integráltsági nívója más és más, vagyis a tagállami s közösségi hatáskörök aránya eltérő mértékű, ennél fogva garanciális jelentőségű az ún. *korlátozott felhatalmazások elve*, amely „zárttá” teszi a Közösség szerződésből fakadó hatásköreit és csak konkrét alapszerződési felhatalmazás megléte esetén teszi lehetővé a kompetencia gyakorlását. Eszerint valóban nem mögöttes kérdés, hogy egy adott politika fogalmi hatóköre meddig terjed, vagyis hogy egy konkrét intézkedés kibocsátásához szolgálhat-e jogalapul a közös kereskedelempolitika. Anélkül, hogy a részletekbe bocsátkoznánk, megállapíthatjuk, hogy a közös kereskedelempolitika terjedelme nem állandó, hanem a globális külgazdasági folyamatok evolúciójához hasonlóan, a Közösség gyakorlatában dinamikusan olvasztotta magába a kapcsolatok új formáit, azonban e dinamika a '90-es években – a nemzetközi folyamatoktól elszakadva – visszaesett.⁸⁰ De a közös kereskedelempolitika mely eszközei azok, melyek az EU által alkalmazott védintézkedések alaptípusainak tekinthetők? Más szóval melyek az EU *külkereskedelmi védelmi intézkedései*, amelyek közvetlen lehetőséget adnak a nemzetközi kereskedelem befolyásolására? A PhD. értekezésben a vizsgált eszközök alaptípusa a következő lehatárolás alapján lett meghatározva. A dolgozatban csak külkereskedelemhez közvetlenül kötődő, elsődlegesen importforgalomban értelmezhető, restriktív (korlátozó) jellegű eszközök képezték a vizsgálat tárgyát. Ezen eszközök hatáskörileg kizárólag a közös kereskedelempolitika alá tartoztak, hagyományos termelési tényezők forgalmához kötődtek, azok lette alapul véve, melyek csak kivételesen és időlegesen alkalmazhatóak és

---

⁸⁰ Ehhez ld. átfogóan HORVÁTHY B.: A kereskedelempolitika dinamikus értelmezése a közösségi jogban. *Jogtudományi Közlöny*, 2004/10.

végül közvetlenül szolgálják a hazai (uniós) piac védelmét. E szűkítés alapján a munkadefiníció alá az eszközök négy alaptípusa volt besorolható, így vizsgáltuk a *TBR-eljárást* (kereskedelmet gátló akadályokkal szembeni eljárások), az *általános védintézkedést*, a *dömpingellenes eljárást* és a *támogatott importtal szembeni fellépést lehetővé tevő eszközt*.

4.2.2. Kereskedelmi védelmi intézkedések

A TBR-eljárás előzménye az ún. „új kereskedelempolitikai eszköz” volt, amely sajátos intézményként jelent meg, és valójában több intézkedéscsoportot foglalt magában. 1984-ben, amikor kiadták az erre vonatkozó tanácsi rendeletet, az elsődleges cél az volt, hogy szubszidiárius jelleggel a közös kereskedelempolitikán belül a dömpingen és szubvencion túl tiszteletlen – meg nem engedett – piaci magatartásokra megfelelő intézkedési lehetőséget biztosítsanak. A rendelet meghatározta a meg nem engedett kereskedelmi tevékenységek fogalmát: ennek minősülnek azok a praktikák, melyek a nemzetközi jog szabályaival, vagy az általánosan elismert elvekkel összeegyeztethetetlenek. Ide voltak sorolhatóak pl. a GATT egyezményei, kódexei, az EK harmadik államokkal kötött megállapodásai, de olyan soft law-jellegű szabályok, mint az ENSZ által kibocsátott kereskedelmi tárgyú ajánlások. Minden olyan személy kezdeményezhette a rendelet szerinti eljárást, aki a károsított gazdasági szektor képviselőjére jogosult. Az antidömping eljáráshoz és az importszabályozáshoz képest az új kereskedelempolitikai eszköz esetében a Közösség nem egy konkrét, jól körülírt intézkedés meghozatalára lett felhatalmazva. A rendelet szerint az EGK megtehetett minden olyan kereskedelempolitikai intézkedést, amely nemzetközi kötelezettségeivel összhangban állt. Ebbe a körbe tartoztak pl. védővámok, behozatali illetékek kiszabása, kontingensek megállapítása, azaz a rendeleten keresztül hagyományos kereskedelempolitikai eszközök (mint pl. vámok) is szó szoros értelmében vett kereskedelmi védelmi intézkedésekké válhattak. A GATT Uruguay-fordulója után – a kereskedelmi partnerek nyomására – a Közösség az új kereskedelempolitikai eszközt hatályon kívül helyezte. Az eszköz helyét a WTO-normákkal konform, *offenzív jellegű*, ún. *Trade Barriers Regulation* vette át, melynek eddigi gyakorlata eredményesebbnek tűnik.⁸¹

A többi intézkedéshez képest a piacszavarás esetén alkalmazható *általános védintézkedés* lényegesen kisebb jelentőségűnek minősíthető. Ennek magyarázatát így előzetesen talán abban adhatjuk meg, hogy ezen eszköz alkalmazása nehezebb, szigorúbb feltételekhez kötött: a károsodás itt

---

⁸¹ Az eszközhöz ld. részletesen: HORVÁTHY B.: Offenzív eszköz az Európai Unió kereskedelempolitikájában. I-III. *Külgazdaság – Jogi Melléklet*, 2004/10., 2004/11. és 2004/12.

magasabb kárszintet feltételez, mint pl. a dömpingelt import esetén, szelektíven nem alkalmazható és magánszemélyek nem rendelkeznek eljárás–kezdeményezési joggal.⁸²

Ezzel szemben a *dömpingellenes eljárás* egyik legnagyobb előnye az, hogy szelektíven is alkalmazható, azaz csak kiválasztott állammal (államokkal) vagy csak meghatározott vállalattal (vállalatokkal) szemben is igénybe vehető. A dömping alkalmazását a GATT–WTO tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak tekinti, így ellentétben az általános védintézkedéssel, nem szükséges előzetes nemzetközi konzultáció és kompenzáció. Fontos szempont az is, hogy a dömpingellenes intézkedés meghozatalának feltételét jelentő anyagi kár fogalma alacsonyabb szintet jelent, mint az általános védintézkedésnél előírt súlyos kár, mivel ez utóbbihoz az import jóval nagyobb növekedése szükséges. közösségi dömpingellenes jog sem tudta viszont feloldani azt a dilemmát, amely a dömpinggyakorlat „megregulálásának” kezdetétől fogva napirenden van. A probléma az, hogy egyes esetekben a dömping alkalmazása a vállalatok részéről teljesen racionális magatartásnak tekinthető, azaz „megbüntethetők” akár olyan piaci lépések is, melyek közgazdaságilag teljesen ésszerűnek tűnnek, természetes részét képezik a nemzetgazdaságoknak és a vállalati stratégiáknak, ezen oknál fogva nehezen minősíthetők tisztességtelen magatartásnak.⁸³

kisebb a jelentősége a *szubvencionált importtal szembeni fellépésnek*. Az antiszubvenció eljárás hasonlatos a dömpingeljáráshoz (1996 előtt közös rendelet szabályozta a két védezeszköz alkalmazásának feltételeit). A felelősség megállapításának feltételei – a szubvenció jellegéből adódó értelemszerű eltérések mellett – lényegileg megegyeznek a dömping megállapításának kritériumaival (bármilyen állami támogatásban, kedvezményben részesüljön a behozatalra szánt termék, károkozás ténye és okozati összefüggés álljon fenn, és a kiegyenlítő vám kiszabása a Közösség érdekében álljon). A hasonlóság abból is adódik, hogy az „eredmény” tekintetében mind a dömping, mind a szubvenció ugyanolyan hatással bír, azaz hasonló módon károsíthatják a közösségi ipart, valamint mindkét eszköz azonos módon, vám alkalmazásával képes fellépni a tárgykörébe tartozó magatartásokkal szemben.⁸⁴ Előbbiek alapján látható, hogy az eszközök különböző szempontok szerint vethetők össze és csoportosíthatók, így számításba jöhet, hogy az adott védezeszközt milyen esetekben, *milyen magatartásokkal*

---

⁸² Ld. HORVÁTHY B.: Az általános védintézkedés szerepe az EU közös kereskedelempolitikájában. *Jogtudományi Közöny*, 2008. december.

⁸³ Ld. HORVÁTHY B.: A dömping, mint a jogi szabályozás tárgya. *Külgazdaság Jogi Melléklet* 2009. 3-4. szám, és Uő.: A közösségi dömpingjog alapfogalmai. In: *Fiatal Oktatók Tanulmányai*. 2003/I., Széchenyi István Egyetem – Budapest: Rejtjel Kiadó, 2003.

⁸⁴ Ld. HORVÁTHY B.: A támogatott importtal szembeni fellépés keretei az Európai Unióban. *Külgazdaság Jogi Melléklet*, 2008. 5-6. szám.

szemben, illetve milyen feltételek mellett lehet igénybe bevenni. Azon cselekmények két csoportjáról, amelyekkel szemben a védezközök alkalmazására sor kerülhet, a fentiekben már szó esett. Látható volt, hogy a nagyobbik részük a GATT–WTO–szabályok, esetlegesen a közösségi normák alapján eleve tisztességtelen, nem fair piaci cselekményeknek minősülnek, de bizonyos feltételek esetén célba vehetők ezen eszközökkel olyan piaci magatartások is, melyek tisztességesek, azonban közvetett piactorzító hatásuk miatt szükséges lehet ezek ellen a fellépés. Szintén látható volt korábban, hogy az intézkedések közös sajátossága a kár, mint tényállási elem követelménye, azonban a *kármegállapítás módja* és megkövetelt *károsodás szintje* már eltérő lesz az egyes eszközöknél. Így az egyes eszközöket elkülöníti egymástól, hogy megkövetelt-e a tényleges kár, vagy elegendő pusztán ennek az akár távoli lehetősége. Ezen túlmenően még számos szempont figyelembe vehető, ezeket összefoglaló jelleggel az alábbi táblázat mutatja be.

	TBR–intézkedés	Általános védintézkedés	Dömpingellenes intézkedés	Támogatott importtal szembeni intézkedés
GATT/WTO –jogalap	Nincs kifejezett, közvetlen felhatalmazás	GATT XIX. cikk	GATT VI. cikk	GATT VI. és XVI. cikk
Közösségi jogi jogalap	EKSz 133. cikk Tanács 3286/94/EK rendelet	EKSz 133. cikk Tanács 3285/94/EK rendelet	EKSz 133. cikk Tanács 384/96/EK rendelet	EKSz 133. cikk Tanács 2026/97/EK rendelet
Az eszköz alapsajátos-sága	offenzív	defenzív	defenzív	defenzív
Tényállási elemek	1) Kereskedelmi gátoló akadály 2) Tényleges és potenciális kár 3) Okozati kapcsolat 4) Közösség érdeke	1) Piaczavarás 2) Súlyos tényleges és potenciális kár 3) Okozati kapcsolat 4) Közösség érdeke	1) Dömping 2) Tényleges és potenciális kár 3) Okozati kapcsolat 4) Közösség érdeke	1) Kiegyenlíthető támogatás 2) Tényleges és potenciális kár 3) Okozati kapcsolat 4) Közösség érdeke
Alkalmazandó intézkedés	nincs meghatározva (vitarendezés indítása, egyéb kereskedelem-politikai eljárások igénybevétele, preferenciák megvonása stb.)	nincs meghatározva (kontingens, kvóta, pótvám stb.)	dömpingellenes vám	értékkiegyenlítő vám
Az intézkedés jellege	szelektív	erga omnes, de vita a szelektivitásról	szelektív	szelektív
Az intézkedés egyéb feltétele(i)	előzetes konzultáció után	előzetes konzultáció után+kompensációs kötelezettség	legfeljebb a dömpingkülönbözet mértékével lehet azonos	legfeljebb a szubvenció mértékével lehet azonos

5. Következtetések egy domináns szereplő, az Európai Unió szemszögéből

5.1. A külgazdasági szabadság kialakítása és az Európai Unió

A tanulmány egyik kiindulópontja a *globális külgazdasági rendszer szabadsága* volt, és ezzel összefüggésben kísérletet tettünk e szabadság kialakításában szerepet játszó fontosabb tényezők bemutatására, valamint vizsgáltuk a szabadság feltételrendszerének – ti. a *globális külgazdasági jognak* – a megalkotásához elvezető alkufolyamat sajátosságait. Így végül nem maradhat el, hogy a kompromisszum kialakításának mikéntjét ne helyezzük az Európai Unió közvetlen perspektívájába. E szemszögből vizsgálva a következő folyamat látszik kirajzolódni. A lokalitást megtestesítő Európai Unió alatti, más szóval: az egyes tagállamok szintjén (*szublokális szint*) elhelyezkedő lobbicsoportok és egyéb érdekhordozók (pl. termelői szervezetek, terméktanácsok, pártok, egyéb tagállami interest group-ok) célja, hogy a külgazdasági szabadság melletti, vagy ezzel ellentétben, a korlátozás iránti sajátos érdek- és érvrendszerüket képesek legyenek becsatornázni a globális kompromisszum kialakításának folyamatába. Ez részben történhet közvetlenül az Európai Unió intézményrendszerének irányában kifejtett érdekérvényesítő tevékenységgel (pl. lobbizás az Európai Bizottságnál stb.), vagy megvalósulhat szublokális szinten, a tagállami döntéshozók befolyásolásával. Ez utóbbi leegyszerűsítve a nemzeti álláspont prioritásainak meghatározására kifejtett hatásként értékelhető. Mindezek mellett még számításba kell venni az EU szintjén (*lokális szint*) szerveződő termelői lobbikat és egyéb érdekhordozókat, akik szintén aktívan csatlakoznak be e folyamatba. Ennek eredményeképpen lokális szinten kialakul a külgazdaság szabadságának kívánatos fokozatáról szóló megegyezés, amelyet aztán az Európai Unió globális szinten a többi állammal lefolytatandó alkufolyamatba fog bocsátani. A lokális kompromisszum így voltaképpen az Európai Bizottság *tárgyalási mandátumában* lesz kitapintható. Az alkufolyamat lezárása az említett globális kompromisszum lesz, amely jelentőségét tekintve a GATT–WTO–normák megszületéséhez vezet el (*globális külgazdasági jog*). Maradva az EU perspektívájánál, e GATT–WTO–normák megvalósulásának záloga, hogy lokális szinten megtörténjen az implementáció, amely e szabályok átültetését jelenti a közös kereskedelempolitika közösségi jogi rendszerébe (*lokális külgazdasági jog*). A közös kereskedelempolitika hatásköri jellegének vizsgálata alapján világos, hogy e normák érvényre jutásához az Európai Unió esetében nélkülözhetetlen a tagállami, vagyis a szublokális szintű végrehajtás is (*szublokális külgazdasági jog*), tekintettel arra, hogy az EU lokalitásának szintjén egységes külgazdasági igazgatási rendszer eddig (még) nem alakult ki.

Ezen túlmenően megkerülhetetlen az a kérdés is, hogy milyen sajátosságokkal bír az Európai Unió argumentációja, amikor a globális keretek kialakítása során a külgazdasági szabadság mértékéről kialakított saját lokális kompromisszumának fényében bocsátkozik alkuba. Kérdéses továbbá, hogy e szempontok – vagyis a szabadság elleni és melletti érvek – miként kerülnek át ezután a gyakorlatba, egyszerűbben megfogalmazva: *milyen sajátos értelmezést nyernek a szabadságot elősegítő és korlátozó faktorok az Európai Unió szemszögéből nézve?*

5.2. Pro és kontra érvek a külgazdasági szabadság korlátozása kapcsán az EU gyakorlatában

a) Így elsőként komplex összefüggésekre irányítja rá a figyelmünket, ha az Európai Unió látószögéből vizsgáljuk meg a *globalizáció* folyamatát, amelyet az előzőekben a szabadságot elősegítő objektív tényezőként tárgyaltunk. A globalizációból levezetett „dezetatizáció” jelenségének végeredményben maga a Közösség is elszenvedője, nevezetesen ez a konkrét probléma szempontjából annyit tesz, hogy a globális külgazdasági rendszer meghatározásának folyamatában a Közösség már csak mint a globális hálózatok egyik szereplője vehet részt. Ezzel szemben egyre nagyobb jelentőséget kapnak az egyéb aktorok, úgy mint a különféle lobbicsoportok: termelői, ipari érdekszövetségek vagy akár erős pozíciójú multi- illetve transznacionális vállalatok. E folyamatok kimutathatók a közös kereskedelempolitika döntéshozatali mechanizmusában is. Gondolni lehet arra, hogy a közösségi kereskedelempolitikai döntéshozatal rendkívül nyitottá vált az elmúlt évtizedben. Az Európai Bizottság szélesre tárt kapuján keresztül jóformán bármely kellő potenciállal felvértezett érdekhordozó közvetlen módon képes befolyásolni a védelmi intézkedések alkalmazását, és mindez ma már átlátható, kvázi demokratikus elemeket is egyre inkább magába olvasztó eljárásokban történik. Hogy ezek az aktorok miként voltak képesek hatékonyan gyakorolni a befolyásukat, az némileg leegyszerűsítve abból derül ki, hogy konkrét esetben a Közösség elfogad-e újabb koncessziókat, vagy éppen ellenkező hatást kiváltva, pl. bevezet-e korlátozó intézkedést.

Mindemellett arra is utalhatunk, hogy a közös kereskedelempolitika általános koncepciójának kialakítása ma már egy lényegesen publikusabb eljárásban történik, mint korábban. Jól példázza ezt a közös kereskedelempolitika reformjának 2007-ben lezárult előkészítő szakasza, amelynek célja az volt, hogy a tervezet kidolgozása a nyilvánosság teljes bevonásával történjen és adott legyen a lehetőség az álláspontok közvetlen előadására. Ennek része volt egy kampány, melynek keretében bármely érdekelt szereplő interaktív módon tehetett javaslatokat, véleményt nyilváníthatott az Európai

Bizottságnál. E több hónapos „reflexiós időszak” nem csak a belső piac szereplőinek, hanem mindazon külpiaci érdekhordozóknak – az amerikai ügyvédi irodáktól kezdve a délkelet-ázsiai vállalatokig – nyitva állt, akik exportőri oldalról szereztek tapasztalatot a közös kereskedelempolitika működéséről. A fentiek alapján a globalizáció szempontjából az az elsődleges következtetés vonható le, hogy *a közös kereskedelempolitika feltételrendszerének kialakításában jelentős súllyal kell számolni a globális hálózatok különféle érdekhordozóival.*

Van azonban egy másik jelenség: a *transznacionális vállalatok* megjelenése, amely szintén a globalizációval hozható összefüggésbe és valószínűsíthető, hogy ennek alapján a Közösségnek idővel át kell majd gondolnia a közös kereskedelempolitika lokális szintű működtetését. Ennek hatásait szemléletesen mutathatjuk be a külkereskedelmi védelmi eszközök alkalmazásának példáján keresztül. Egyre több problémát vet fel ugyanis a védintézkedések alkalmazása akkor, ha a korlátozó hatás olyan transznacionális vállalat EU-ba irányuló exportját is érinti, amely részben vagy egészben európai befektetők tulajdonában van. Ezek azok az eredetileg európai vállalatok, melyek termelésük egy részét költséghatékonysági és ezzel összefüggő versenyképességi megfontolások miatt más kontinensre telepítik. E helyzetekben a korlátozás melletti és elleni érvek összevetése szinte megoldhatatlan dilemma, valójában csak kedvezőtlen megoldások között lehet válogatni. Egy példával szemléltetve: ha az európai tulajdonú vállalat dömpingpraktikát alkalmazva akarja importálni a termékét, a Közösség az eljárásában dönthet úgy, hogy betartva globális és lokális külgazdasági jog dömpingellenes szabályait, a dömpingellenes vámot szab ki. Ekkor azonban nem kizárt, hogy az érintett transznacionális vállalat a még Európában maradt termelését is végleg felszámolja, amely többek között negatív szociális hatásokat fog indukálni. Ha viszont nem történik meg korlátozó intézkedés, akkor az „eseti felmentés” efféle következtelen gyakorlata nehezen lesz összeegyeztethető a globális külgazdasági jog normáival, de értelemszerűen egy ilyen döntés károsan érintheti a transznacionális vállalat Unión belüli versenytársait (utóbbiak akár ugyanúgy leépítésre kényszerülhetnek stb.). *A transznacionális vállalatok megjelenése tehát új megvilágításba helyezi a külkereskedelmi védelmi intézkedések alkalmazhatóságát, azonban aligha várható, hogy erre az átfogó megoldást az Európai Unió saját lokális külgazdasági jogának keretei között meg fogja találni. Inkább számolni kell azzal, hogy e problémák kezelésére nélkülözhetetlenné fog válni a globális kompromisszum kialakítása és annak transzponálása a globális külgazdasági jog normáinak rendszerébe.*

b) A szabadságot elősegítő tényezők között másodikként tárgyalt *szabadkereskedelmi politika* és az Európai Unió viszonyának leírása kevésbé nehéz feladatnak tűnik, ugyanis az EU közös kereskedelempolitikájának

kialakítását már kezdetektől fogva a szabadkereskedelmi politika szellemisége hatotta át. Eredetileg az EGKSz 110. cikkében jelent meg és az EKSz 131. cikke ma is tartalmazza azt a rendelkezést, amely a vámunió céljaként a világkereskedelem fejlesztésével együtt a nemzetközi kereskedelmi korlátozások fokozatos megszüntetését és a vámakadályok csökkentését jelöli meg. Az Európai Bíróság gyakorlata szerint e szabályok normatív jelleggel bírnak, vagyis a közös kereskedelempolitika kialakítása során a szabad kereskedelem alapelveinek involválása az Európai Unió esetében egyenesen „alkotmányos” kötelezettség. *Ez azonban nem jelenti az úgymond abszolút szabadság céltételezését*, mert az alapszerződésben fellelhető szabadkereskedelmi klauzula ellenére lehetőség van arra, hogy az Európai Unió meghatározott feltételek mellett formálisan e célokba ütköző – restriktív vagy tiltó jellegű – intézkedéseket alkalmazzon.

Hogy a közösségi gyakorlatban e gazdaságfilozófiai alapállás milyen mértékben tükröződik vissza, időszakonként változik. A szabadkereskedelmi politika következményeként említett általános liberalizáció folyamatából értelemszerűen az Európai Unió sem maradt ki. Megállapíthatjuk azonban, hogy a globális külgazdasági jogban is visszatükröződő általános liberalizáció, valamint az ezzel párhuzamosan lezajló tarififikációs folyamat a '70-es évektől kezdve a közös kereskedelempolitika gyakorlatában főszerephez juttatja a külkereskedelmi védelmi intézkedéseket, illetve az akkor még explicit módon nem tiltott ún. „szürke zónás” védezközöket. Arról van szó tehát, hogy a GATT felülvizsgálati fordulón a globális alkuban a Közösség vállalja az elsősorban ipari termékeket érintő vámjainak jelentős csökkentését, és így elesve a vámvédelem nyújtotta lehetőségektől, olyan eszközökhöz folyamodik, mint a dömpingellenes, szubvencióellenes eljárások, amelyek ugyan a szabadkereskedelmi politika abszolút értelmezésével nem egyeztethetőek össze, azonban azok „legális kivételeként” jogszerűnek minősülnek. *Ilyenformán a szabadkereskedelmi politika felvállalása végeredményben a külkereskedelmi védelmi intézkedések felértékelődéséhez vezetett el, és e folyamat mind a mai napig megfigyelhető.*

c) A külgazdaság szabadságát elősegítő tényezők mellett a korlátozást alátámasztó szempontok is megvizsgálhatók az EU közös kereskedelempolitikájának nézőpontjából. Általánosságban megállapítható, hogy a korlátozás indokai az Európai Unió esetében elsősorban *gazdaság- és versenypolitikai* célhoz köthetők. A *kül- és biztonságpolitikai célkitűzés*, valamint a *kultúrapolitika* hatása a közvetlenül nem játszik szerepet, illetve a *fogyasztóvédelem*, valamint a *szociálpolitikai* hatása is csak közvetetten jelenik meg.

A *környezetvédelmi politika* esetében ma még szintén csak indirekt behatásról beszélhetünk, azonban érezhető néhány – jelen sorok szerzője által kifejezetten szükségesnek tartott – változás előszele, amely a jövőben a

környezetvédelmi politika és a kereskedelempolitika erősebb összhangját teremtheti meg. Ugyanis ha csak a két politikának az alapszerződési rendelkezéseit vizsgáljuk, jelenleg szembetűnő az ellentmondás. Gondolni kell itt elsősorban arra, hogy ma már többnyire általánosan elfogadott: az EK Sz 131. cikkében szereplő és fent is idézett célkitűzés, nevezetesen a világkereskedelem fejlesztése és az ennek alapját adó liberalizációs szándék *egyenesen szembemegy a környezetvédelmi politika célkitűzéseinek*. Másképpen megfogalmazva, a globális környezetvédelmi kihívások tudatosítását követően ma már világosan látható, hogy a kereskedelempolitika ilyen céltetelezése nem valósítható meg, csak a környezetvédelmi érdekeink ellenében és annak rovására. A kivezető út e két szakpolitika „párharcából” az lehet, ha a közös kereskedelempolitika principiumának a *világkereskedelem fenntartható fejlesztését* tekintjük, beemelve ilyképpen a kereskedelempolitika szempontjai közé a fenntartható fejlődés doktrínáját. Ennek az biztosíthat ígéretesnek tűnő keretet, hogy a környezetvédelmi szempontok szektorális integrációját célzó ún. Cardiff-folyamattal összhangban az alapszerződés utóbbi módosításai az Unió céljaként⁸⁵ és a Közösség feladataként,⁸⁶ valamint ami ennél is fontosabb: egyenesen a közösségi jog horizontális elveként⁸⁷ jelenítik meg a fenntartható fejlődést. Kereskedelempolitikai szempontból a fenntarthatóság horizontális elve külön nevesített formában köszön vissza ma már a fejlesztési együttműködések kapcsán,⁸⁸ így a harmadik államokkal kötött fejlesztési egyezmények célja a *fenntartható gazdasági és kereskedelmi fejlesztés* kell hogy legyen. A gyakorlat ennél még általánosabb törekvéseket is tartalmaz, ugyanis az Európai Bizottság külső szakértőkre támaszkodva, tulajdonképpen külső audit formájában, 2002 óta egyfajta „fenntartható fejlődési hatásvizsgálatot” (*Trade Sustainability Impact Assessments*) folytat le minden olyan kereskedelmi egyezmény esetében, amelyekről a tárgyalások lezárultak és a ratifikációra vonatkozó tervezet elkészült.

Másrészt pedig a közös kereskedelempolitika kereteinek kialakítása során, valamint a globális külgazdasági jogról folyó alku kapcsán az Európai Unió álláspontját jelenleg már közvetlenül befolyásolja a fenntartható fejlődés alapelve. A 2006-ban revideált uniós *fenntartható fejlődési stratégia* külön célkitűzésekként lett meghatározva, hogy az Európai Uniónak a WTO dohai felülvizsgálati fordulóján meg kell jelenítenie a fenntartható fejlődés

---

⁸⁵ EUSz 2. cikk 1. franciabekezdés.

⁸⁶ EK Sz 2. cikk első mondat.

⁸⁷ Ld. EUSz preambulum 8. bekezdése, EK Sz 6. cikk.

⁸⁸ EK Sz 177. cikk.

szempontjait.⁸⁹ A stratégia félremagyarázhatatlan képet ad arról, hogy az Európai Unió milyen módon kívánja a kereskedelempolitika részévé tenni a fenntartható fejlődés alaptételét, ennél fogva kiolvasható az is, hogy miként képzei el feloldani a közös kereskedelempolitika és a környezetvédelmi politika érték– valamint célkonfliktusát. Az álláspont leglényegibb eleme – amely a Doha–forduló jelenlegi fázisában végső soron az EU lokális kompromisszumának tekinthető –, hogy az Európai Unió e konfliktusok feloldását nem a liberalizáció rovására képzei el, hanem éppen fordítva. Sikraszáll a nemzetközi kereskedelmet gátló akadályok további felszámolása mellett, viszont mindezt csak olyképpen tartja elképzelhetőnek, ha ezzel párhuzamosan a globális külgazdasági jog részévé válnak *alapvető környezetvédelmi standardok* is. Jelenleg ugyanis a világ kevésbé fejlett régióiban a versenyképesség növelésének eszközeként úgy teszik lehetővé az olcsó tömegtermelést, hogy mindeközben a természeti környezet állapotát tragikus állapotba taszítják. El kell ismerni, hogy az Európai Unió álláspontja ezzel felkínál egyfajta megoldást a két politika kibékíthetetlennek látszó ellentmondásaira, és a fejlett ipari államok között még mindig ez az elgondolás tekinthető a legtudatosabbnak és leginkább felelősségteljesnek az ökopolitika szempontjából. Észre kell azonban venni, hogy az Európai Unió álláspontja is hosszú távon inkább csak az alapvető problémák kikerülését hozhatja. A EU által képviselt álláspont vagyis a „*liberalizáció+nemzetközi ökostandardok*” képlete, kétségtelenül a legideálisabb megoldás lenne az uniós versenyképesség perspektívájából, így a fellépés lehetőségét biztosítaná az olyan, a nemzetközi kereskedelemben jelenleg kezelhetetlen jelenségekkel szemben, mint pl. az ökodömping problémája. A környezetvédelmi politika szempontjából viszont ez csak némi és időleges enyhülést jelentene. A liberalizáció további kiteljesítése ugyanis szükségképpen a nemzetközi kereskedelem volumenének növekedésével jár, és jelenleg a negatív környezeti hatások irányából nézve ez jelenti a legkomolyabb kihívást. Mindez azért állítható, mert egy termék adott esetben egyik kontinensről a másikra történő elszállítása kapcsán keletkező negatív környezeti hatások – tulajdonképpen externális költségek – rendkívül magas szintűek lehetnek. Ennek mértéke számos tényezőtől függ (távolság, fuvarszervezés, fuvarozási módozatok, a fuvarszervezők technológiai háttere és ezáltal emissziós értéke stb.), de nem túlzás azt állítani, hogy az ezzel összefüggésben bekövetkező, de az érintett vállalkozások üzletpolitikájának és pénzügyi mérlegének szintjén sosem kalkulált költségek akár a termékek forgalmi értékének többszörösét is elérhetik. A fő probléma ugyanis az, hogy e költségek jelenleg éppenséggel sem a gyártót, sem a forgalmazót stb. nem terhelik,

---

⁸⁹ Ld. ehhez: *Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) – Renewed Strategy*, 20. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10117.en06.pdf> (2009.11.30.).

hanem végső soron azokért mintegy negatív környezeti hatásként a jelenlegi és a jövő generációk „egyetemlegesen” kötelesek helytállni. Hosszú távon a kiutat mindenképpen e költségek leküzdése jelenthetné, amely ellenben nem eredményezné szükségképpen a liberalizáció szintjének visszavetését és így a külgazdasági szabadság korlátozását, hiszen a költségek csökkentését szolgálhatja a technológia fejlődése is (minimális szennyezési mutatóval rendelkező fuvarszközök kifejlesztése stb.).

Tömören összegezve megállapítható, hogy az Európai Unió a külgazdaság szabadságába való beavatkozást megindokló tényezők kapcsán a kereskedelmi korlátozások lehetőségét nem kívánja bővíteni. Az utóbbi évtizedben megjelenő egyes anomáliák (pl. ökodömping) kapcsán nem az újabb védeszkozók megteremtésében, hanem az efféle anomáliákat előidéző magatartásokkal szembeni globális szintű standardok előírásában látna a megoldás kulcsát.

5.3. Az uniós védelmi eszközrendszer Magyarország szemszögéből

a) A következtetések sorában végül elengedhetetlen, hogy szóljunk a hazai vonatkozásokról. Magyarország és a közös kereskedelempolitika kapcsolata az elmúlt évtizedekben egy látványos, jól meghatározott fejlődési íven keresztül mozgott. A '70-es években számos technikai megállapodás megkötése nyomán hazánk és az EGK (pontosabban: *hazánk és az EGK tagállamai*) viszonyára mindenekelőtt az volt hatással, hogy exportunkban – többnyire mezőgazdasági produktumok, nehézipari és élelmiszeripari nyersanyagok tekintetében – egyre tetemesebb hányaddal jelennek meg Közösségen belüli desztinációk. A közös kereskedelempolitika irányából megközelítve Magyarország státusza *állami kereskedelmet folytató országgént* volt meghatározható, minekután hazánkkal szemben – hasonlóan más nem piacgazdaságú országokhoz – átlagon felül alkalmazott kereskedelmi védelmi intézkedéseket a Közösség. A '70-es és '80-as évek ilyen szempontból a magyar külgazdasági politika „izgalmas” korszaka volt, a számos korlátozó eljárás (mindenekelőtt dömpingeljárás) jól nyomon követhető ezen időszak hazai irodalma alapján. Ezt követően az EGK és a KGST kölcsönös elismerése a kétoldalú kapcsolatunkban azt a technikai változást eredményezte, hogy a viszonyrendszer már hivatalosan is az EGK-t, mint a nemzetközi jog önálló alanyát és Magyarországot kötötte össze. Ezt követően az általános kereskedelmi egyezményünk, illetve a társulási megállapodásunk a szabadkereskedelmi viszony kereteit teremtette meg. Mint ahogy azt a dolgozat is esetekkel illusztrálta, az Európai Megállapodásunk nem eredményezte automatikusan a státuszváltozásunkat. Következésképpen Magyarországnak 1993-ig várnia kellett arra, hogy a közös kereskedelempolitika szempontjából az állami kereskedelmű ország

pozícióját felválthassa a *piacgazdaságú állam minősítése*. Ha előbbi időszak a hazai külgazdasági jog szemszögéből egy fokozatos és végeredményben szerves folyamatként határozható meg, akkor az uniós csatlakozásunk nyomán beálló változás egyenesen forradalminak nevezhető. Az Európai Unió egységes belső piacához történő csatlakozásunk közvetlen következménye, hogy a közös kereskedelempolitika kereteivel összhangban át kellett alakítanunk a külkereskedelmi igazgatási szabályainkat. A közös kereskedelempolitika főszabály szerint kizárólagos közösségi kompetenciát jelent, ennek eredményeként a *külkereskedelmi szabályozásunk alapfunkciója megváltozott*. Az új funkció a lokális külgazdasági jog – vagyis a közösségi jog – végrehajtásának kötelezettségében jelölhető meg, ennek folytán a hazai külkereskedelmi igazgatást a csatlakozás napjára úgy kellett átalakítani, hogy az a vámunió és a közös kereskedelempolitika közösségi jogi eszközeinek *hatékony végrehajtására* alkalmas legyen. Más szóval a külkereskedelemtől szóló 1974. évi III. törvény logikája már nem volt tartható, tekintettel a vámunió és a közös kereskedelempolitika által megkövetelt új funkcióra. Ettől kezdődően autonóm intézkedéseket a magyar külkereskedelmi igazgatás – hasonlóan a többi tagállam igazgatásaihoz – csak nagyon szűk körben, a dolgozatban elemzett ún. *maradékhatáskörök* esetében hozhat.

Ennélfogva a hazai – szublokális – külgazdasági jogi keretrendszer átalakulása volt a csatlakozással összefüggő egyik olyan jelentős változás, amelynek *hatása már a csatlakozási szerződés hatálybalépésének napján közvetlenül érzékelhető volt*. Ahogyan erre a dolgozatban utaltunk, a változás már csak azért is kiemelkedőnek nevezhető, mert az EU tagországokba irányuló kivitelünk, továbbá az onnan származó behozatal – amely az országhatárunkat átlépő forgalom jelentős részét adja – ma már valójában nem a szublokális külgazdasági jog, hanem az egységes belső piaci szabályozás hatálya alá tartozik.

b) A kereskedelempolitikai kompetencia kizárólagossága tehát értelemszerűen azt eredményezte, hogy a korábban hatáskörrel rendelkező hazai szervek a kereskedelempolitika kereteinek meghatározását, intézkedések kibocsátását lehetővé tevő eszközöktől – így a kereskedelmi védelmi intézkedések alkalmazásának lehetőségétől – a csatlakozásunk után elestek. Mindezt általános szintre emelve: ez nem jelent mást, mint hogy a Magyar Köztársaság a szuverenitás olyan klasszikus területeire eső hatásköreit nem gyakorolja már – pontosabban az alkotmányunk szabálya szerint: ma már a többi tagállammal *közösen* gyakorolja –, amelyek korábban tipikusan az államisághoz kötődő sajátos eszközcsoportokat érintettek. A változás súlya akkor érezhető leginkább, ha arra gondolunk, hogy az állam vámhatárán áthaladó áruforgalomnak a befolyásolása a szuverént megillető tradicionális jogosultság mindazóta, amióta a kereskedelemnek ilyen határon átnyúló formája létezik. A hatáskörgyakorlás feladása ezen a területen

azonban éppen annak volt az ára, hogy csatlakozhattunk a vámunióhoz és az egységes belső piachoz. Persze szabad-e egyáltalán itt valamilyen „árról” beszélni? Hiszen annak hozadéka, hogy a közös kereskedelempolitika részesévé válhattunk, mindenképpen pozitív, így téves lenne azt állítani, a csatlakozásunk e területen áldozattal járt volna. Látható volt, hogy hazánk a kereskedelmi védelmi intézkedéseket rendkívül alacsony határfokkal alkalmazta. Magáért beszél az a tény, hogy míg jelenleg több tucat hatályos uniós dömpingellenes intézkedés védernyője kiterjed a magyar piaci résztvevőkre is, addig pl. 1994 és 2004 között Magyarország egyetlen egy esetben sem alkalmazott dömpingellenes vámot. Ez feltételezhetően annak következménye volt, hogy habár Magyarország 1973 óta tagja a GATT-rendszernek és számos más multilaterális kereskedelmi–gazdasági jellegű nemzetközi szervezetnek, azonban gazdasági súlya, külgazdaság–politikai mozgásteré és ennek megfelelően érdekérvényesítő képessége elég csekély volt. Korábban szó esett arról, hogy Magyarország azon *gyenge államok* csoportjába volt sorolható, amelyek a „játékszabályok” kialakításába nem igazán tudott bekapcsolódni. Ezáltal talán a csatlakozásunk egyik leglényegibb hozadéka éppen az lehet, hogy a kereskedelempolitika meghatározása átkerült egy sokkal aktívabb szereplő, az EU szintjére. Az Európai Unió, melyet a *domináns aktorok* csoportjában említettünk, sokkal inkább képes arra, hogy a hazai piacot is magában foglaló gigantikus méretű térség külgazdasági érdekeit megjelenítse és érdekeinket sikerrel vigye be a globális alkufolyamatba.

Legvégül, visszautalva a dolgozat bevezetőjében idézett *Kossuthra*, talán a közös kereskedelempolitikához történő csatlakozásunk példázhatja leginkább, hogy a világ mennyit változott másfél évszázad alatt. A „védvámok” hívének bizonyuló reformkori politikusunk az ország fejlődését éppen hogy nem az integrációban, hanem az osztrák–magyar vámunió felmondásában látta: „Az első (...) az önálló magyar vámterület felállítása. Ez az alpha; hinc omne principium, huc refer exitum”⁹⁰ Majd úgy folytatja, hogy „(...) mely perczben külön vámterületünk lesz, azon perczben *magyar kérdés is lesz az európai politikában* (most a boldogtalan fuzió folytán nincs többé!), mert a külön vámterület a külön államiságnak symboluma.”⁹¹ Manapság a globalizáció korában a tapasztalat éppen az ellenkező irányú törekvéseket erősíti. A hazai érdekek („*magyar kérdés*”) érvényesítése és kijuttatás a globális piacokra, úgy tűnik, az Európai Unió közvetítésével és a közös kereskedelempolitika lehetőségeinek kiaknázásával lehet a

⁹⁰ KOSSUTH L.: *Levél Herman Ottóhoz*. in *Kossuth Lajos válogatott munkái*. (Szerk.: KOSSUTH FERENCZ), Budapest: Wodianer és Fiai Könyvkereskedés, É.n.

⁹¹ Uo. (*Kiemelés*: H.B.)

legsikeresebb. Így ma az „alpha”: *az integráció és a közös kereskedelempolitika*, „hinc omne principium, huc refer exitum.”⁹²

---

⁹² A Kossuth által leírt szállóige tulajdonképpen egy idézet: Q. F. Horatiustól származik, a „carmenek” III. könyvének 6. ódjában szereplő sor.